

- کلان پروژه دائرة المعارف ۳۰ جلد پیش بینی شده است و تاکنون ۱۳ جلد منتشر شده است .
- تعداد ۹ جلد آن در پایگاه مرکز فرهنگ و معارف قرآن (دیجیتالی) عرضه شده است .
- تعداد ۸ جلد آن نیز در نرم افزار شجره طوبی (دیجیتالی) عرضه شده است.
- مدخل های هر جلد و همکاران علمی و محقق در هر مجلد در پایان فایل قابل مشاهده می باشد.

پیشگفتار

«... و نزلنا عليك الكتب تبيناً لكلّ شيء و هدى و رحمةً و بشرى للمسلمين/ و ما اين كتاب را كه بياني رسا برای هر چیزی و راهنما و بخشایش و مژده برای مسلمانان است، بر تو فرو فرستادیم.» (نحل/ ۱۶، ۸۹)

قرآن، بهترین نازل شده از سوی خدا (زمر/ ۳۹، ۵۵) و معجزه جاوید پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است که مخالفان را در طول تاریخ، همراه به تحدی (مبارزه) طلبیده است. (بقره/ ۲، ۲۳) قرآن، کتاب غیب است. (آل عمران/ ۳، ۴۴) آن گاه که پرده حجاب را کنار زده و شاهد جمالش رخ نموده و به معرفتی خویش نشسته است، خود را علم (بقره/ ۲، ۱۲۰) حکمت (رعد/ ۱۳، ۳۷) خیر و رحمت (بقره/ ۲، ۱۰۵) مبارك (انعام/ ۶، ۹۲) برهان (نساء/ ۴، ۱۷۴) حق (بقره/ ۲، ۹۱) عظیم (حجر/ ۱۵، ۸۷) راست (زمر/ ۳۹، ۳۳) منادی ایمان (آل عمران/ ۳، ۱۹۳) مبشّر و منذر (فصلت/ ۴۱، ۴) و بهترین سخن می داند (زمر/ ۳۹، ۱۸ و ۲۳) که به حق و راه راست هدایت می کند (احقاف/ ۴۶، ۳۰) و شفای قلبها است. (یونس/ ۱۰، ۵۷) قرآن، موعظه (آل عمران/ ۳، ۱۳۸) هدایت (بقره/ ۲، ۲) رحمت (اعراف/ ۷، ۵۲) بشارت (احقاف/ ۴۶، ۱۲) درمان درد (اسراء/ ۱۷، ۸۲) و مایه شرف مؤمنان و پرهیزگاران و نیکوکاران است (انبیاء/ ۲۱، ۱۰) و بیانش برای دانشمندان اندیشه‌ور، (انعام/ ۶، ۱۰۵؛ ابراهیم/ ۱۴، ۵۲) صاحب فکر (یونس/ ۱۰، ۲۴) و خردمند (روم/ ۳۰، ۲۸) ثمر بخش و در عین حال، قابل استفاده برای عموم مردم (آل عمران/ ۳، ۱۳۸) و مایه تذکر جهانیان است. (ص/ ۳۸، ۸۷)

امیرمؤمنان علی علیه السلام، پرورش یافته مکتب قرآن، آن را چنین می شناساند: نوری است که چراغهایش را خاموشی نباشد. چراغی که روشنایی اش به خاموشی نگراید. اقیانوسی که کسی را به ژرفایش دسترس نباشد.

راهی که رهروش به گمراهی نرود. پرتوی که تابشش را تیرگی نیالاید. فرقانی که برهانش خمودی نگیرد.

بنیادی که پایه‌هایش فرو نریزد. درمانی که از پیامدهایش جای نگرانی نباشد. عزّتی که یاورانش شکست نپذیرند و حقّی که یارانش تنها وانمانند.

آری، قرآن، معدن ایمان، و گوهر ناب آن، سرچشمه‌ها و دریا‌های دانش، بوستان‌ها و آبگیرهای عدالت، زیربنا و ساختار اسلام و وادی‌ها و دشت‌های گسترده حق است. قرآن، دریایی است که هرچه از آبش بزنند، پایان نگیرد. چشمه‌ساری است که هرچه از آن برگزینند، فرو نخشد. آبشخوری است که خیل واردان از آن نگاهند. منزل‌گاهی است که مسافران، راهش گم نکنند. نشانه‌هایی

است که رهوان، با دیدن آن‌ها گمراه نشوند. جای جای راهش، سرعت‌گیرهایی دارد که امکان تجاوز رهوان از آن‌ها نباشد. خداوند، قرآن را برای عطش عالمان، زلال و گوارا، برای قلب‌های ژرف‌اندیش، بهاران و خرم، و برای حرکت صالحان، راهی روشن مقرر داشته است. این کتاب، دارویی است که دردی بر جای نمی‌نهد. نوری است که با هیچ ظلمتی همراه نباشد. ریسمانی است که دستاویزش اطمینان بخش، و دژی است که بلندایش تسخیرناپذیر است. آن را که پذیرای ولایتش شود، مایه عزت است و هرکه را در نظامش پای گذارد، رمز امنیت، و تمام کسانی را که پیشوایش گیرند، عین هدایت، و هرکس را که راه و رسم خویش بدو واگذارد، عذری موجه است. برای کسی که با منطق آن سخن گوید، برهان، و برای کسی که با تکیه بر آن درگیر شود، شاهد، و برای او که بدان احتجاج ورزد، موجب پیروزی است. هر که بار معارف قرآن را به دوش کشد، قرآنش بر دوش می‌کشد و هرکه قرآن را به کار گیرد، مرکوبی راهوارش باشد و آن کس را که بدان راه جوید، نشان، و هرکه را در پناهش درآید، سپر است. قرآن، دانش‌اندوزان را دانش، روایت‌گران را حدیث، و داوران را حکم است؛^۱ بدین سبب، حضرت به مردم هشدار داده، آنان را به قرآن فرا می‌خواند: آگاه باشید! همانا قرآن پند دهنده‌ای است که نمی‌فریبد، و هدایت‌کننده‌ای است که گمراه نمی‌سازد، و سخن‌گویی است که هرگز دروغ نمی‌گوید. کسی با قرآن هم‌نشین نشد، مگر آن که بر او افزود یا از او کاست: بر هدایت او افزود و از کوردلی و گمراهی‌اش کاست.

آگاه باشید! کسی با داشتن قرآن، نیازی ندارد و بدون قرآن، بی‌نیاز نخواهد بود؛ پس درمان خود را از قرآن بخواهید، و در سختی‌ها از قرآن یاری طلبید که در آن، درمان بزرگ‌ترین بیماری یعنی کفر، نفاق، سرکشی و گمراهی است؛ پس خواسته‌های خود را با قرآن از خدا بخواهید و با دوستی آن، به پروردگار روی آورید، و به وسیله قرآن از خلق خدا چیزی بخواهید؛ زیرا وسیله‌ای بهتر از قرآن برای تقرّب بندگان به آفریدگار، وجود ندارد.

آگاه باشید که شفاعت قرآن پذیرفته، سخنش تصدیق می‌شود. آن کس که قرآن در قیامت، شفاعتش کند، بخشوده، و آن کس که قرآن از او شکایت کند، محکوم است. در روز قیامت ندا دهنده‌ای بانگ می‌زند: آگاه باشید! امروز هرکس گرفتار بذری است که کاشته و عملی است که انجام داده، جز اعمال منطبق با قرآن؛ پس در شمار عمل‌کنندگان به قرآن باشید. از قرآن پیروی کنید. با قرآن خدا را بشناسید و خویشتن را با قرآن اندرز دهید. رأی و نظر خود را در برابر قرآن، متهم کنید و خواسته‌های ناسازگارتان را با قرآن، نادرست بشمارید.^۲

در طول تاریخ اسلام، در پاسخ به ندای قرآن و منادیان وحی که مردم را به تأمل و اندیشه‌ورزی در قرآن دعوت کرده‌اند، عالمان و دانش‌وران اسلامی، هرکس به فراخور حال خود کوشیده است تا درباره قرآن سخنی بگوید. کتابی بنویسد. تفسیری بنگارد. خوشه‌ای از خرمن قرآن برگزید و با پدید آوردن مجموعه‌ای قرآنی، آن را به مردم عرضه کند.

چنین بود که درباره قرآن، هزاران کتاب نگاشته شد، و کم‌تر کتابی است که چون قرآن در کانون توجه دانش‌وران و دین‌مداران اسلامی و غیر اسلامی قرار گرفته باشد؛ ولی با این همه، باز جای دائرةالمعارف قرآنی با روشی نو که زورقی برای سیر در دریای

۱. فتح‌البلاغه، ص ۴۲۸، خطبه ۱۹۸.

۲. فتح‌البلاغه، ص ۳۳۶، خطبه ۱۷۶.

بی‌نهایت قرآن و بهره‌گیری از گوهرهای شگفت‌آور آن باشد، خالی است و کوشش برای تدوین دائرةالمعارف قرآن کریم، گامی در این مسیر است.

۱. تعریف و پیشینه دائرةالمعارف‌نویسی

دائرةالمعارف، کتاب مرجعی خود بسنده با دو هدف اصلی است: دربرگیری دانش روزآمد درباره یک رشته خاص علمی یا گروهی از رشته‌ها، به منظور آسان کردن دسترس به رشته‌های علوم. دائرةالمعارف، یگانه کتاب مرجع خود بسنده به‌شمار می‌رود. اصطلاح دائرةالمعارف را نخستین بار «پطرس بستانی» در حدود ۱۸۷۶ میلادی به زبان عربی و حوزه فرهنگ اسلامی وارد کرد. دائرةالمعارف نویسی در جهان، پیشینه‌ای دیرینه دارد. گویا چینیان نخستین ملتی بوده‌اند که در اندیشه تألیف آن برآمدند و پانزده سده پیش از میلاد، مجموعه‌هایی پرحجم و جُنگ‌گونه نوشتند که برخی از آن‌ها هنوز برجاست. دگرگونی دائرةالمعارف نویسی در اروپا، با آثار فرانسیس بیکن (۱۵۶۱-۱۶۲۶ م) آغاز شد که بر پایه رده‌بندی تازه‌ای از علوم بشری نوشته شد.

در سده هفدهم، روش تنظیم مطالب دائرةالمعارف از موضوعی و رشته‌ای، به الفبایی تبدیل گشت. از نخستین دائرةالمعارف‌های الفبایی در اروپا، فرهنگ بزرگ تاریخی لوئی موری بود که در ۱۶۷۴ میلادی انتشار یافت؛ اما آنچه در تکامل دائرةالمعارف‌های الفبایی تأثیر بسزا داشت و برخی آن را سرآغاز دائرةالمعارف‌نویسی نو شمرده‌اند، دائرةالمعارف چمبرز به زبان انگلیسی بود که در ۱۷۲۸ میلادی منتشر شد.

امروزه تدوین مقالات دائرةالمعارف‌ها به ترتیب الفبایی نام مدخل‌ها است؛ ولی همواره چنین نبوده و از رواج این شیوه، سه سده پیش نمی‌گذرد. در گذشته، در بسیاری از دائرةالمعارف‌ها، موضوعات مهم‌تر در آغاز می‌آمد؛ به طور مثال، بسیاری از دائرةالمعارف‌های اروپا در سده‌های میانه با عناوین مربوط به الهیات آغاز می‌شدند. عیون الاخبار ابن‌قتیبیه نیز که از کهن‌ترین دائرةالمعارف‌های عربی به شمار می‌رود، با «کتاب السلطان» و «کتاب الحرب» آغاز می‌شود و به «کتاب الطعام» و «کتاب النساء» پایان می‌پذیرد.

اسلام که پیش‌تاز همه مکاتب و ادیان در عرصه‌های پر فروغ حیات فردی و اجتماعی است، در میدان علم و معرفت نیز همواره پرچمدار بوده است. در عرصه دائرةالمعارف نویسی هم باید مسلمانان را به حق، پیش‌تازان و پرچمدارانی بی‌ادعا و سخت‌کوش دانست.

پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله فرموده است: الْعِلْمُ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُحْصَى فَخُذْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ أَحْسَنَهُ^۲ / دانش گسترده‌تر از آن است که در شمار آید؛ پس از هر موضوع، خوب‌ترین آن را بگیر. همین سخن، به تنهایی می‌توانسته رهنمودی ثمربخش برای فراهم‌سازی مجموعه‌های علمی دائرةالمعارف‌گونه باشد. امامان معصوم ما علیهم السلام پیش‌گامان تدوین نخستین دائرةالمعارف‌های ناب و اصیل

^۲ (۱). بحارالأنوار، ج ۱، ص ۲۱۹، ح ۵۰.

بوده‌اند. حضرت امیرمؤمنان علیه السلام گذشته از نخستین کتاب علوم قرآنی- از این اثر در همین مقدمه سخن رفته است- دو اثر جامع معارف داشته است: الجامعة لأمیرالمؤمنین که شامل همه علوم عهد رسول خدا بوده است؛ جفر که حاوی علوم نبوی بوده و مسائلی چون حلال و حرام و احکام و اصول و دیگر نیازمندی‌های دینی و دنیایی مسلمانان را دربرمی‌گرفته است. امامان دیگر و اصحاب و شاگردانشان نیز در این زمینه، کتاب‌ها و مجموعه‌هایی را تألیف کرده‌اند و به پیروی از ایشان، در زمان‌های بعد، این نهضت استمرار یافته است.

در سده‌های نخستین اسلامی، پس از آغازین ترجمه‌های متون خارجی به عربی، ضرورت طبقه‌بندی و تنظیم معارف جدید احساس شد و همین، سبب پدید آمدن انواع تألیفات دائرةالمعارف‌گونه، مشتمل بر مسائل و مباحث علوم و فنون گوناگون گشت. عیون‌الخبار ابن‌قتیبہ (۲۱۳- ۲۷۰ ق) و الحیوان جاحظ (۱۶۳- ۲۵۵ ق) را از نخستین مجموعه‌های دائرةالمعارف جهان اسلام شمرده‌اند. نیاز به مجموعه‌های دائرةالمعارف در بین مسلمانان، ناشی از آن بوده که گستردگی دامنه دانش‌های دینی، مراجعه به کتاب‌های گوناگون را ناممکن می‌ساخته و دانش‌وران را به این سمت و سو سوق می‌داده است که فشرده آن علوم را در جایی گرد آورند تا هر کس هنگام نیاز بتواند به جای مراجعه به ده‌ها و صدها منبع، از یکی دو مجلد بهره‌گیرد و همان خط علمی را نیز دریابد. تدوین مجموعه‌هایی چون رسائل اخوان الصفا، احصاءالعلوم فارابی، مفاتیح‌العلوم خوارزمی، جامع‌العلوم فخر رازی، مفتاح‌العلوم سگاکي، و نفاث‌الفنون آملی از همین روی بوده است؛ حتی کتاب‌هایی چون شفای بوعلی سینا، اسفار ملاحدر، و بحارالانوار علامه مجلسی همین بهره و کاربرد را داشته‌اند و دارند.

نخستین دائرةالمعارف‌های فارسی در آغاز سده پنجم قمری تألیف شد. این آثار با همانندهای عربی خود، قدری متفاوت بود. ارزش دائرةالمعارف‌های عربی بیش‌تر در شیوه گردآوری مطالب بود؛ زیرا در آن‌ها کوشش می‌شد تا نمونه‌هایی نسبتاً جامع از طبقه‌بندی علوم به دست داده شود؛ اما هدف اصلی دائرةالمعارف‌های فارسی، تلخیص متون عربی و تبدیل آن‌ها به آثار همه فهم برای فارسی‌زبانان بود.

دائرةالمعارف نویسی فارسی به شیوه نو در ایران، با نامه دانش‌وران در ۱۲۹۴ قمری آغاز شد؛ پس از آن، چندین مجموعه دائرةالمعارفی چهره نمودند که برخی از آن‌ها از این قرارند: دائرةالمعارف میرزا عبدالحسین خان سپهر (م ۱۳۵۱ ق)، دائرةالمعارف اسلامی محمدعلی خلیلی (جلد نخست: ۱۳۱۸ ق)، دائرةالمعارف الاسلامیه از عبدالعزیز جواهر کلام (جلدهای نخست و دوم: ۱۳۷۲ ق)، قاموس المعارف محمد علی خیابانی تبریزی (م. ۱۳۷۳ ق)، لغت‌نامه فارسی دهخدا، دائرةالمعارف فارسی به سرپرستی غلامحسین مصاحب، دانش‌نامه ایران و اسلام، دانش‌نامه مصور (جلد نخست: ۱۳۶۸ ش)، دائرةالمعارف تشیع (از ۱۳۶۱ ش)، دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (از ۱۳۶۲ ش)، و دانش‌نامه جهان اسلام (از ۱۳۶۲ ش).

۲. ضرورت توجه به تدوین دائرةالمعارف‌های اسلامی

دائرةالمعارف‌هایی که در مغرب زمین درباره اسلام و موضوعات اسلامی تألیف شده‌اند و می‌شوند، بدون تردید اثر گرفته از دیدگاه غربیان درباره اسلام و فرهنگ اسلامی‌اند و تأثیر این دیدگاه بر گزینش مدخل‌ها و چگونگی مقالات انکارناپذیر است. از این گذشته، بیگانه هرگز به اندازه خودی برای انتقال فرهنگ اصیل اسلامی دل نمی‌سوزاند و همت نمی‌ورزد، البته نباید نادیده گرفت که

ویژگی بارز دائرةالمعارف، یعنی علمیت و پرهیز از ارزش داوری، سبب شده که برخی از دانشوران به تدوین دائرةالمعارف در باب موضوع‌های مقدّس و مذهبی رغبت نشان ندهند. به پندار این گروه، هرگونه ورود به قلمرو این گونه موضوع‌ها باید با نگاه درون مذهبی انجام پذیرد و چنین نگاهی مستلزم داوری است. برای سازگار ساختن این دو نگرش، باید راهی میانه را برگزید؛ به گونه‌ای که هم علمیت بی‌طرفانه و هم غیرت و حمیت دینی حفظ شود. از قضا، اگر کار تدوین مقالات دائرةالمعارفی به درستی و استواری صورت پذیرد، همین راه میانه طی می‌شود؛ یعنی اگر مقاله، بر اطلاعات دسته اول و سالم مبتنی گردد و نیز با تحلیل‌های علمی و غیرمتعصّبانه آمیخته باشد، خود به خود حقیقت را متجلی می‌سازد و لزوم ندارد با عبارتهای غیر علمی و متعصّبانه درآمیزد تا از حقیقت دفاع کند.

راست گفته‌اند که خوب‌ترین راه دفاع از عقیده حق، دوری از غرض‌ورزی و بیان عین حقیقت است. اگر نویسنده مقاله دائرةالمعارفی از این شیوه بهره‌گیرد، چنانچه ناچار باشد گاه دیدگاه‌های نادرست را هم نقل کند، به طور قطع به نقد عالمانه آن‌ها می‌پردازد تا هیچ مخاطبی دچار کج‌اندیشی نشود و بدیهی است که نقد منصفانه و عالمانه، هرگز با علمیت منافات ندارد.

از دیگر سو، اندیشه تدوین دائرةالمعارف‌های اختصاصی دیگرگاهی نیست که ذهن دانشوران ما را به خود مشغول داشته است. تنوع و گستردگی مطالب درباره یک موضوع، گاه اقتضا می‌کند که دائرةالمعارفی در چندین مجلد به آن اختصاص یابد. در این میان، هر قدر سترگی و اهمیت موضوع افزون‌تر باشد، لزوم تدوین دائرةالمعارفی اختصاصی در آن موضوع، بایسته‌تر است. روشن است که قرآن کریم و مباحث مربوط به آن، از مصداق‌های بارز چنین موضوعاتی به شمار می‌روند.

۳. ضرورت تدوین دائرةالمعارف قرآن

پیشینه تدوین نخستین دائرةالمعارف قرآنی را باید در سیره مبارک حضرت امیرمؤمنان علیه السلام جست. آن بزرگوار رساله‌ای درباره شصت نوع از انواع علوم قرآنی داشته که به این نام خوانده شده است: *ما وُردَ عن امیرالمؤمنین فی اصناف آیات القرآن و انواعها و تفسیر بعض آیاتها*. این نخستین کتابی بوده که درباره علوم قرآنی تدوین گشته و چنان که در روایات آمده، مطالب آن را پیامبر گرامی بر آن حضرت املا می‌فرموده است. مطالبی از این کتاب را ابو عبدالله محمد نعمانی در تفسیر خویش از طریق ابن عقده و او به سند پیوسته از امام صادق علیه السلام نقل کرده که در مجلد نود بحارالانوار (ص ۱- ۷۹) ذکر شده است.

بی‌گفت‌وگو، قرآن کریم، اقیانوسی کران ناپیدا است که دست‌یابی به ژرفای معانی و بطون معارفش برای غوّاصان معرفت‌پژوه به طور کامل میسر نیست و به راستی، مصداق سخن امیر کلام است که فرمود: *بِحراً لا یدرک قَعْرُهُ؛* بالاین حال، همه ما دعوت شده‌ایم بر کرانه این اقیانوس به جست‌وجو پردازیم و از زلال آن نمی‌برگیریم و آتش جهل و حیرانی را هر چند کمی برنشانیم؛ از همین رو است که تبیین و تفسیر معارف قرآنی، از دوران نخستین مفسران اصیل قرآن، پیامبر و امامان معصوم علیهم السلام تا این روزگار، دامن گسترده و هم‌چنان بر تارک میراث مکتوب فرهنگ ما می‌درخشد. از آن‌جا که یافتن بخشی از گوهرهای ناب قرآنی، به فراخور حال و توان هر عصر و نسل، رزق گران‌بهای انسان در همه روزگاران است، فرزندان دوران ما نیز در تکاپویند تا از اقبال لایزال قرآن پژوهی طرّقی بریندند و در این زمره، فخری نصیب خویش و حظّی از آن معرفت‌نوشان این عصر کنند. تدوین دائرةالمعارف قرآن کریم که «مرکز

فرهنگ و معارف قرآن دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم» بدان همت گماشته، گامی در این مسیر است که با عزمی سترگ آغاز گشته و با استعانت از نور قدوسی قرآن شریف، امید است که زودآزود به منزل مقصود راه برد.

مرکز فرهنگ و معارف قرآن، در آغاز فعالیت خود برای تکمیل برداشت‌های تفسیر حضرت آیت‌الله هاشمی رفسنجانی - دامت برکاته - کار تدوین تفسیر راهنما را با روشی نو آغاز کرد که در ۲۲ جلد ارائه می‌شود.

در این تفسیر، بیش از ۶۰ هزار فیش و برداشت از قرآن بر اساس ترتیب آیات، گرد آمده که همه دارای نمایه بوده، از فهرست موضوعی جامعی برخوردار است.

در مرحله بعد، به منظور راه‌یابی آسان به موضوعات و مفاهیم قرآنی، فیش‌های موجود با افزودن اطلاعات تکمیلی در پژوهش جدید، بر پایه نظام الفبایی طبقه‌بندی و جلد نخست آن با نام «فرهنگ قرآن» عرضه شده است و افزون بر ۲۰ جلد خواهد شد.

اکنون کوشش می‌شود با استفاده از تجربیات به دست آمده و پژوهش‌های یاد شده، و هماهنگی با آنها، در جهت تکمیل پژوهش‌های قرآنی، فراهم ساختن پیش نیاز تفسیر موضوعی و پرداختن نظامواره به موضوعات قرآنی برای هر یک از عناوین و مدخل‌های فراهم آمده، مقاله‌ای نگاشته شده، تدوین دائرةالمعارف قرآن کریم سامان یابد.

برای دریافت اهمیت تدوین دائرةالمعارفی امروزی و برخوردار از ویژگی‌های فنی که وجهه همت بانیان این حرکت است، روا است که به اختصار، پیشینه نگارش دائرةالمعارف‌های قرآنی در روزگار ما بررسی شود.

پیش از ارائه فهرستی در این باره، باید از این نکته یاد کرد که در فهرست حاضر، برخی از آثار، نام دائرةالمعارف را بر جبین دارند؛ اما هیچ نشانی از مشخصات و مختصات فنی دائرةالمعارف در آنها به چشم نمی‌خورد. با نگاهی گذرا، این آثار را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

- مجموعه مقالات درباره مفاهیم و موضوعات قرآنی

- قاموس‌ها و فرهنگ‌ها و واژه‌نامه‌های قرآنی

- مجموعه گفتارهای مربوط به قرآن و مطالعات قرآنی

در عمده این آثار، نظام الفبایی به کار بسته شده و عناوین و موضوعات، گونه مدخل به خود گرفته‌اند؛ اما شیوه تنظیم مقاله دائرةالمعارفی در آنها اتخاذ نشده، و این جای شگفتی نیست؛ زیرا تدوین دائرةالمعارف، از يك يا دو سه تن بر نمی‌آید. اکنون ۳۱ اثر که در رده کتاب‌های شبه دائرةالمعارفی و در یکی از سه دسته مزبور جای می‌گیرند، به ترتیب الفبا معرفی می‌گردند و از هر يك، به ایجاز و در حدّ شناساندن اجمالی، ویژگی‌هایی بر شمرده می‌شود:

۱. از مفاهیم قرآن: مصطفی اسرار، نحیا، تهران، اول، ۱۳۷۵ ش. (فارسی، رقعی / ۲۵۶ ص)؛ مجموعه‌ای از ۱۴۸ مقاله کوتاه در توضیح مفاهیم کلیدی قرآن، به شیوه الفبایی.

۲. اعلام القرآن: عبدالحسین شبستری، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، قم، اول، ۱۳۷۹ ش. (عربی، وزیری/ ۱۱۲۸ ص)؛ شامل مقالاتی در معرّفی اعلام مصرّح و غیر مصرّح قرآن با توضیح کامل در اسباب نزول.
۳. اعلام قرآن: محمد خزائی، امیرکبیر، تهران، پنجم، ۱۳۷۸ ش. (فارسی، وزیری/ ۸۰۵ ص)؛ مجموعه ۱۱۴ مقاله بلند در معرّفی اعلام قرآن با ذکر مآخذ در انتهای هر گفتار.
۴. تبیین اللّغات لتبیین الآیات یا فرهنگ لغات قرآن: محمد قریب، بنیاد، تهران، اول، ۱۳۶۶ ش.
- (فارسی، ۲ ج؛ ج اول: وزیری/ ۷۲۳ ص؛ ج دوم: وزیری/ ۷۸۰ ص)؛ توضیح واژگان قرآن با نظام الفبایی- ریشه‌ای.
۵. التّحقیق فی کلمات القرآن الکریم: حسن مصطفوی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، اول، ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵ ش. (عربی، ۱۴ ج، وزیری)؛ قاموسی تحقیقی و عمیق با هدف دستیابی به معانی حقیقی کلمات قرآن و کاربردهای گونه‌گون هر یک. تنظیم کتاب بر شیوه الفبایی- ریشه‌ای مبتنی است.
۶. دائرةالمعارف در فرهنگ قرآن: محمدباقر محقق، بعثت، تهران، دوم، ۱۳۶۴ تا ۱۳۷۷ ش. (فارسی، ۶ ج، وزیری)؛ مجموعه‌ای از مقالات کاملاً تحقیقی در ذیل هر مدخل که دربردارنده جنبه‌های گوناگون فقهی، ادبی، کلامی و ... نیز هست. کتاب به روش الفبایی- ریشه‌ای سامان یافته و ممکن است به ۲۵ جلد بالغ شود.
- هم اکنون تاجلد سیزده پیش رفته است.
۷. دائرةالمعارف قرآن: جان دامن مک اولیف، لیدن هلند، اول، ۲۰۰۱ م. (انگلیسی، مج ۱/ ۵۵۸ ص) مشتمل بر موضوعات و اعلام قرآن و نیز دربردارنده برخی پژوهش‌های مربوط به قرآن است. جلد نخست این اثر از حرف A آغاز و تا حرف D ادامه یافته است.
۸. دائرةالمعارف قرآن: جلال‌الدین سیوطی، ترجمه محمدجعفر اسلامی، بنیاد علوم اسلامی، تهران، اول، ۱۳۶۲ ش. (فارسی، ۲ ج، وزیری)؛ مشتمل بر هشتاد نوع از علوم مرتبط با قرآن. این اثر ترجمه کتاب الاتقان فی علوم القرآن است که می‌توان آن را مجموعه‌ای موضوعی تلقی کرد و نه دائرةالمعارف.
۹. دائرةالمعارف قرآن‌شناسی: علی حاجی‌وند، دانیال، تبریز، اول، ۱۳۷۸ ش. (فارسی، وزیری/ ۲۴۵ ص)؛ شامل نُه فصل و دربردارنده مجموعه اطلاعات موضوعی درباره قرآن. بر این اثر نمی‌توان عنوان دائرةالمعارف را اطلاق کرد.
۱۰. دائرةالمعارف قرآن کریم: گردآمده حسن سعید، کتاب‌خانه چهل‌ستون مسجد جامع تهران، تهران، اول، ۱۴۰۶ تا ۱۴۱۱ ق. (فارسی، ۱۰ ج، وزیری)؛ در بردارنده مقالات و خطابه‌نامه‌های پراکنده از افراد گونه‌گون در موضوعات مربوط به قرآن. در گزینش نام دائرةالمعارف برای این مجموعه شاید تسامحی صورت پذیرفته باشد.
۱۱. دانش‌نامه قرآن و قرآن‌پژوهی: بهاء‌الدین خزیمشاهی، دوستان- ناهید، تهران، اول، ۱۳۷۷ ش.

(فارسی، ۲ ج، وزیری/ ۲۳۸۲ ص)؛ این اثر شامل مقالاتی در ۱۹ محور، چون اعلام، احکام، سُور، اصطلاحات ادبی، علوم قرآن، واژگان کلیدی، قرآن‌پژوهی، و نهادهای قرآنی و نیز شامل نزدیک به هزار زندگی‌نامه خودنوشت یا دیگرنوشت از قرآن‌پژوهان قدیم و جدید است. ۳۶۰۰ مقاله در این «مرجع زودیاب» (ecnerefer kciuq) به نظام الفبایی- غیرریشه‌ای گنجانده شده است.

۱۲. درپیرامون فرهنگ قرآن: سیدجعفر موسوی، پروا، تهران، اول، ۱۳۷۸ ش. (فارسی، ج اول):

(وزیری/ ۴۵۲ ص)؛ مشتمل برشرح واژگان قرآن به صورت گسترده با نظام الفبایی و در سطح متوسط. این جلد، شامل واژه‌های آغاز شده باحرف‌های همزه و باء است و ممکن است سرانجام دو هزار واژه را در برگیرد.

۱۳. رجال و نساء أنزل الله فيهم قرآنًا: عبدالرحمن عمیره، دارالجليل، بيروت، اول، ۱۹۹۰ م. (عربی، ۱۲ ج در ۳ مج، وزیری)؛ شامل مقالاتی بر نظام الفبایی درباره کسانی که آیات قرآن در شأن ایشان نازل شده است. جلد نهم این اثر به زنان اختصاص یافته است.

۱۴. شرح و تفسیر لغات قرآن براساس تفسیر نمونه: جعفر شریعتمداری، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، اول، ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷ ش. (فارسی، ۴ ج، وزیری)؛ حاوی توضیح درباره حدود ده هزار واژه قرآنی با استفاده از تفسیر نمونه و گاه کتاب‌های تفسیری و لغوی دیگر، بر نظام الفبایی- ریشه‌ای.

۱۵. عمدة الحفظاء فی تفسیر اشرف الالفاظ: احمدبن یوسف حلبی، عالم الکتب، بیروت، اول، ۱۹۹۳ م.

(عربی، ۴ ج، وزیری)؛ مشتمل بر توضیح واژگان قرآن در سطح تحقیقی و بر نظام الفبایی- ریشه‌ای.

۱۶. فرهنگ اصطلاحات قرآنی: محمد یوسف حریری، هجرت، قم، اول، ۱۳۷۸ ش. (فارسی، وزیری، ۳۵۷ ص)؛ شامل توضیح اصطلاحات خاص قرآنی بر نظام الفبایی و در سطح متوسط.

۱۷. فرهنگ قرآن: اکبر هاشمی رفسنجانی و محققان مرکز فرهنگ و معارف قرآن، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، اول، ۱۳۷۹ ش. (فارسی، ج اول: رحلی/ ۴۲۰ ص)؛ شامل کلیدواژه‌های قرآنی به شکل طبقه‌بندی شده و با نظام الفبایی، در حوزه‌های گوناگون مفهومی و موضوعی و اعلام قرآنی. ساختار اطلاع‌رسانی در این مجموعه، برپایه برآوردن فرع، از اصل است که «ساختار درختی» نام دارد؛ یعنی در ذیل عنوان‌های عام و کلی، نخست به مباحث کلی بسنده شده و آن‌گاه مسائل جزئی و تفریعی به ترتیب الفبا در پی آمده است. در این اثر، اطلاعات قرآنی، سازگار با زبان و فرهنگ روز دسته‌بندی و تفکیک و کوشیده شده تا همه آنچه ممکن است از قرآن استفاده شود، کشف و آشکار گردد. نظام مدخل‌دهی در این مجموعه به گونه‌ای است که می‌توان آن را شاکله دایره‌المعارف تخصصی قرآن کریم دانست. جلد نخست این اثر از «آب» تا «آیندگان» را در بر می‌گیرد. یادآوری می‌شود که در برداشت و جمع‌بندی آیات در مقالات دایره‌المعارف، از این اثر استفاده فراوانی شده است.

۱۸. فرهنگ قرآن: محمدباقر شریعت سنگلجی، دانشگاه آذربادگان، تبریز، اول، ۱۳۵۳ ش. (فارسی، ج اول: وزیری/ ۳۱۱ ص)؛ شامل مقالات تحقیقی درباره لغات، اعلام تاریخی و جغرافیایی، و اصطلاحات خاص قرآنی با ذکر برداشت‌ها و تأویلات مذاهب و

فرقه‌های اسلامی. مقرر بوده که این اثر در چهار جلد و هر جلد، حدود سیصد صفحه باشد. جلد نخست، شامل حرف همزه است.

۱۹. فرهنگ‌نامه قرآنی: گروه فرهنگ و ادب بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، اول، ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۶ ش. (فارسی، ۵ ج، وزیری)؛ شامل برابره‌های فارسی واژگان قرآن براساس ۱۴۲ نسخه خطی کهن موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی- علی مُشْرِفِها سلام الله و تحیاته- بر مبنای الفبایی و در سطحی کاملاً تحقیقی و ممتاز.

۲۰. قاموس القرآن الکریم (مدخل): مؤسسه‌الکویت للتقدم‌العلمی، کویت، اول، ۱۹۹۲ م. (عربی، رحلی / ۲۶۰ ص)؛ مشتمل بر هفت فصل، در بردارنده مباحث کلی قرآنی، چون اعجاز قرآن، راه‌های استنباط احکام، و تفسیر. این اثر که حاصل کار گروهی است، در نوع خود از دانش‌نامه‌های موضوعی قابل توجه به شمار می‌رود.

۲۱. قاموس القرآن الکریم (معجم النبات): مؤسسه‌الکویت للتقدم‌العلمی، کویت، اول، ۱۹۹۲ م.

(عربی، مصور، رحلی / ۱۳۸ ص)؛ شرح مصطلحات مربوط به گیاهان و گیاه‌شناسی در قرآن. این اثر مجلّدی دیگر از دانش‌نامه موضوعی پیش‌گفته است.

۲۲. قاموس المفاهیم القرآنیّة: عبداللطیف برّی، منشورات المجمع الاسلامی الثقافی، امریکا، اول، ۱۹۹۹ م. (فارسی، ج اول: وزیری / ۳۳۶ ص)؛ شامل مباحث مقایسه‌ای و کاربردی در سطح تحقیقی درباره مفاهیم و اعلام و واژگان قرآن و با نظام الفبایی- ریشه‌ای. جلد نخست از «أب» تا «أجل» را در بر می‌گیرد.

۲۳. قاموس قرآن: سیدعلی اکبر قرشی، دارالکتب الاسلامیّه، تهران، سیزدهم، ۱۳۷۸ ش. (فارسی، ۷ ج در ۳ مج، وزیری)؛ مشتمل بر شرح واژه‌ها و اصطلاحات قرآنی که بر نظام الفبایی- ریشه‌ای و در سطح تحقیقی تدوین یافته است.

۲۴. قاموس قرآنی: حسن محمد موسی، مطبعة خلیل ابراهیم، مصر، اول، ۱۹۶۶ م. (عربی، وزیری / ۴۹۵ ص)؛ مجموعه‌ای موضوعی در مباحث ادبی، اعلام، عقاید، احکام، و اجتماعیات قرآنی در سطحی متوسط.

۲۵. الکشاف الاقتصادي لآیات القرآن الکریم: محی الدین عطیّه، الدار العالمیة للکتاب الاسلامی، دوم، ۱۹۹۲ م. (عربی، رقی / ۵۹۸ ص)؛ اصطلاح‌نامه‌ای مشتمل بر مفاهیم اقتصادی مصرّح در قرآن یا منتزع از آن. در این اثر، اقتصادیات با نگاهی عام ملاحظه شده، اجتماعیات را نیز در بر دارد. نخست، آیات مربوط، در ذیل هر مدخل آمده و آن‌گاه توضیح تفسیری مختصری درباره هر یک ارائه شده است. مبنای تنظیم مدخل‌ها الفبایی است.

۲۶. لغت‌نامه قرآن کریم: محمود عادل، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، اول، ۱۳۶۹ ش. (فارسی، مصور، ج ۱: وزیری / ۵۹۲ ص)؛ شرح واژه‌ها و اصطلاحات قرآنی با نظام الفبایی- ریشه‌ای، با استفاده کلی از معجم الفاظ القرآن الکریم (کار گروهی در مصر) و معجم الالفاظ والاعلام القرآنیّة (محمد اسماعیل ابراهیم).

۲۷. مصطلحات قرآنیة: صالح عضيمة، الجامعة العالمية للعلوم الاسلامیة، لندن، اول، ۱۹۹۴ م. (عربی، وزیری / ۴۴۸ ص)؛ مشتمل بر ۱۰۴ مقاله درباره اصطلاحات مفهومی به کار رفته در قرآن با نظام الفبایی و در سطح تحقیقی.

۲۸. المعجم فی فقه لغة القرآن و سرّ بلاغته: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، اول، ۱۴۱۹ ق. (عربی، ج ۲، وزیری)؛ دربردارنده مقالات بلند، ذیل مدخل‌های الفاظ و مصطلحات قرآنی در شش بخش: جدول کلمه‌ها، نصوص لغوی، نصوص تفسیری، وجوه و نظایر، ریشه‌های لغوی، و کاربرد قرآنی.

اثر مزبور که نتیجه کوششی گروهی است، در سطحی کاملاً تحقیقی و ممتاز و بر نظام الفبایی استوار شده است.

۲۹. الموسوعة القرآنیة: ابراهیم الیاری، مؤسسه سجل العرب، اول، ۱۴۰۵ ق. (عربی، ج ۱۱، وزیری)؛ دربردارنده چهارده باب، چون زندگی پیامبرگرامی، تاریخ قرآن کریم، علوم قرآن، موضوعات قرآن، آیات مکی و مدنی، وجوه اعراب، غریب‌القرآن، و تفسیر سوره‌ها به تفکیک. این اثر، دانش‌نامه‌ای موضوعی و تحقیقی است؛ اما ویژگی‌های فنی دایرة‌المعارف را ندارد.

۳۰. الموسوعة القرآنیة: جعفر شرف‌الدین، دارالتقريب بين المذاهب الاسلامیة، بیروت، اول، ۱۹۹۹ م.

(عربی، ج ۱۲، وزیری)؛ شامل مباحث گوناگون به ترتیب سوره‌های قرآن کریم، از سوره «فاتحه» تا سوره «ناس» مشتمل بر اهداف سوره، ارتباط آیات، ترتیب، اسرار، قرائات هفت‌گانه، و معانی لغوی به ترتیب آیات.

در این اثر، نظم و دسته‌بندی مطالب کاملاً چشم‌گیر است؛ ولی ساختار دایرة‌المعارفی در آن مشهود نیست.

۳۱. موسوعة فضائل سور و آیات القرآن: محمد بن رزق بن طرهونی، مكتبة العلم، جدّه، دوم، ۱۴۱۴ ق. (عربی، ج ۲، وزیری)؛ شامل فضایل و جای‌گاه همه سوره‌ها و برخی از آیات برجسته قرآن کریم، به تفکیک و ترتیب سوره‌ها و آیات، با سطحی کاملاً تحقیقی.

۳۲. نثر طوبی یا دایرة‌المعارف قرآن مجید: ابوالحسن شعرانی، کتاب‌فروشی اسلامیّه، تهران، اول، [بی‌تا] (فارسی، ج ۲، در ۱ مج: وزیری / ۶۰۴ ص)؛ دربردارنده شرح لغات و مصطلحات قرآن کریم بر نظام الفبایی-ریشه‌ای، شامل توضیحات فشرده و علمی. اطلاق نام دایرة‌المعارف بر این اثر خالی از تسامح نیست.

۴. هدف تدوین دایرة‌المعارف قرآن کریم

با سیری گذرا در آثار پیش‌گفته، آشکار می‌شود که تاکنون هیچ مأخذی، به هیچ زبانی تدوین نشده که هدف آن، ارائه اطلاعات دایرة‌المعارفی به سبک و شیوه علمی و با معیارهای امروزی تدوین دایرة‌المعارف باشد. «نظام‌یافتگی اطلاعات پایه و اصیل در قالب مقالات تنظیم شده با نثر علمی» مهم‌ترین دغدغه تدوین دایرة‌المعارف‌های امروزی است که در هیچ‌یک از آثار مزبور نمی‌توان از آن نشان جست؛ به این دلیل که پدیدآورندگان آن آثار یا در پی چنین هدفی نبوده و فقط می‌خواستند قاموس یا معجمی قرآنی پدید

آورند یا این هدف را دنبال می‌کرده‌اند؛ اما سازمان و مجموعه‌ای دائرةالمعارف تدارک نکرده بوده‌اند تا بتوانند چنین هدفی را تأمین سازند.

هدف اصلی این دائرةالمعارف، عبارت از ارائه اطلاعات ناب و اصیل در قلمرو موضوعات قرآنی است؛ به گونه‌ای که اهل تحقیق در این موضوعات را به مثابه منبعی مادر و ماندگار، از منابع فرعی بی‌نیاز کند. در کنار این هدف اصلی و خاص، غرض عمومی تدوین دائرةالمعارف حاضر این است که مخاطبان دانش‌پژوه در حد مطالعات پایه اسلامی نیز بتوانند از پژوهش‌های اصیل و قویم قرآنی بهره گیرند؛ از این رو، کوشیده شده تا طلاب و دانشجویان و عموم دانش‌پژوهان آشنا به مبانی قرآنی نیز به فراخور توان و در عرصه مطالعات عمومی یا تخصصی خود، بتوانند از مقالات این دائرةالمعارف استفاده کنند. روشن است که این غرض عمومی، در جنب آن هدف اصلی تأمین می‌شود و این دو، تزامنی باهم نخواهند یافت. یادکردنی است که بانیان این حرکت سترگ برآند تا دائرةالمعارف حاضر را به زبان‌های علمی روز ترجمه کنند و نیز دائرةالمعارف قرآنی در سطح کودکان و نوجوانان فراهم آورند.

۵. اصول و ضوابط تدوین دائرةالمعارف قرآن کریم

۵- ۱. کلیات

۱. برای حفظ اصل بی‌طرفی و علمیت، همه آرا و دیدگاه‌های مهم و مبنایی در هر موضوع و مسأله به صورت مستند و بدون افزایش و کاهش آورده می‌شود؛ سپس نقدهای علمی وارد بر هر دیدگاه ذکر، و آرای موافقان و مخالفان بدون تصرف ارزش‌داورانه نقل می‌گردد. برای آن که عموم مخاطبان دائرةالمعارف بتوانند از بحث بهره‌برگیرند، حاصل مواجهه‌های علمی مزبور به صورت گزارش و تحلیل بی‌طرفانه درج می‌شود.

بدیهی است که چنانچه مؤلف مقاله در موضوعی دارای رأی خاص باشد، آن رأی در ردیف همان آرای پیش‌گفته و به همان شیوه جلوه خواهد کرد.

۲. شیوه طرح مطالب در هر مقاله به گونه‌ای است که به آرا و عقاید خاص مذاهب و مکاتب اسلامی احترام نهاده شود و هرگونه نقد دیدگاه‌های غیرشیعی یا غیر مشهور با روشی منصفانه و علمی صورت پذیرد تا از هر نوع تشنج یا دامن زدن به اختلاف‌های مذهبی پرهیز گردد. هم‌چنین در نقد و تحلیل دیدگاه‌های دانشمندان مسلمان و غیر مسلمان، کوشیده می‌شود تا صرفاً از جنبه علمی و تحقیقی به آرای آنان نگریسته، و از داوری‌های شخصی که خارج از حیطه تخصصی هر مقاله است، پرهیز شود.

۳. مباحث فقهی طرح شده در این دائرةالمعارف، صرفاً با رویکرد علمی و پژوهشی و با عنایت به قلمرو مقالات مربوط تنظیم می‌شود؛ از این رو، هرگز نباید انتظار داشت که همواره و لزوماً جنبه کاربردی این مباحث حفظ شود و مقلدان را در عمل سودمند افتد؛ پس آرای فقهی مطرح شده، لزوماً جنبه فتوایی ندارند.

۴. در مباحث تاریخی، گاه گزارش‌هایی آمده‌اند که از لحاظ ارزشی مورد تأیید نیستند؛ اما جنبه علمی بحث، نقل آن‌ها را اقتضا کرده است؛ البته کوشیده شده تا گزارش‌های مرتبط با جنبه‌های عقیدتی و کلامی، ریزکاوی و نکته‌های تنش‌زای آن‌ها به قدر کافی نقّادی شود.

۵. با توجه به هدف اصلی و غرض عمومی تدوین این دائرةالمعارف، هر مقاله فقط به ارائه آن بخش از اطلاعات در هر موضوع می‌پردازد که جنبه تحقیقی داشته باشد؛ از این رو، جنبه‌های تبلیغی و ارشادی محض، به خودی خود، مورد نظر نخواهند بود؛ گرچه در عمل ممکن است چنین جنبه‌هایی نیز تأمین شوند.

۶. منابع مقالات، منحصر به کتاب‌های چاپ شده نیستند و هنگام لزوم، از کتاب‌های خطّی، مقالات، رساله‌ها و پایان‌نامه‌های حوزه‌ای و دانشگاهی نیز بهره گرفته شده است. بنابر آن است که منابع مقالات دائرةالمعارف کاملاً معتبر باشند؛ یعنی از جنبه کتاب‌شناسانه، از متون مرجع و اصیل و دست‌اول به شمار آیند.

فقط در مواردی به متون درجه دوم، از جمله منابع معاصر استناد می‌شود که ضرورتی در میان باشد؛ به طور مثال موضوع مورد بحث در منابع اخیر، تازه و ابتکاری یا مشتمل بر دیدگاه و تحلیلی نو باشد. گرچه در هر مقاله، کوشیده شده از عمده منابع علمی و معتبر در قلمرو آن مقاله استفاده شود، در استفاده از آثار دانش‌وران غیرمسلمان و نیز در مراجعه به آثار مسلمانان غرض‌ورز و متعصّب، نکته سنجی و درک مواضع حسّاس همواره مدنظر است. در ضمن گفتنی است که ارجاع مطلبی به يك منبع، لزوماً بدان معنا نیست که مطلب مزبور در همان منبع تلقّی به قبول نیز شده باشد.

۷. در اندیشه داشتیم که نشانی منابع را برپایه باب و فصل بیاوریم تا یافتن روایت‌ها و گزارش‌ها از کتاب‌هایی که دارای چاپ‌های گوناگون هستند، سهل شود؛ اما بیم از پرحجم شدن مجموعه سبب شد تا نشانه‌دهی به روال متعارف صورت پذیرد.

۸. همه مقالات این دائرةالمعارف دارای روی‌کرد قرآنی هستند و چنان‌چه مباحثی در قلمروهای دیگر مطرح شده‌اند، صرفاً از باب ضرورت و ارتباط با آن روی‌کرد قرآنی است؛ پس اگر گه‌گاه از مباحث کلامی یا تاریخی به صورت تخصصی سخن به میان آمده، از آن جهت بوده که ضمن حفظ روی‌کرد قرآنی، برای شرح و گسترش تخصصی آن موضوع، از مباحث مزبور هم بهره گرفته باشیم.

۹. چنان‌چه موضوعی دارای جنبه‌های گوناگون باشد، به اقتضای روی‌کرد قرآنی حاکم بر هر مقاله، از همه آن جنبه‌ها یاد می‌شود؛ به طور مثال در مقاله «آب» به همه جنبه‌های موضوع که در دایره بحث قرآنی جای می‌گیرند، پرداخته می‌شود.

۱۰. جز در هنگامه‌های ضرور و حسّاس، هم‌چون مباحث مهمّ کلامی، ارزیابی و نقدی درباره صحّت و سقم گزارش‌های مربوط به شأن نزول‌ها صورت نمی‌پذیرد؛ چرا که عموماً چنین ارزیابی‌هایی در قلمرو مقالات این دائرةالمعارف، دارای نقش خاص و تبیین‌کننده‌ای نیستند.

۱۱. حجم هر مقاله متناسب با جای‌گاه و اهمّیت موضوع آن تعیین می‌شود. این جای‌گاه و اهمّیت، با عنایت به نوع موضوع، تعداد آیات، میزان علمیت، نقش و تأثیر محتوای مقاله در کلّ مجموعه، میزان نیاز جامعه علمی، و حضور و نقش آن موضوع در تاریخ مباحثه‌ها و پژوهش‌های قرآنی، تبیین و ارزیابی می‌شود.

تقسیم‌بندی مقالات دایرةالمعارف حاضر از حیث حجم، به این قرار است:

- کوتاه: تا هزار کلمه

- متوسط: از هزار تا پنج هزار کلمه

- بلند: افزون از پنج هزار کلمه.

۱۲. پیکره دایرةالمعارف که از دیدی مُشرفانه نگریسته و مجموعه اجزای صوری و محتوایی را شامل می‌شود، «هندسه دایرةالمعارف» عنوان می‌گیرد. هندسه دایرةالمعارف با عنایت به نقش و کاربرد هر جزء، طراحی شده است؛ به گونه‌ای که ارتباط منطقی میان همه اجزا حفظ شود. به این منظور، کوشیده شده تا مقالات هم‌رتبه، دارای حجم يك سان یا نزدیک به هم باشند؛ نوع حروف و نحوه چینش واحدهای مقاله با رعایت دو اصل «هماهنگی صورت و محتوا» و «خوش‌نمایی و مخاطب‌پسندی» صورت پذیرد؛ زبان کلّ مقالات يك نواخت و در حوزه سبک واحد و شیوه نقل قول و استناد و نیز اصول استدلال در همه آنها، مشابه باشد.

۱۳. در نسبت دادنِ مطلبی به کسی، دو اصل رعایت می‌شود: صاحب مقاله اطمینان داشته باشد که آن نسبت درست است، و ذکر مطلب مزبور و استنادش به آن فرد در روند علمی و پژوهشی مقاله مؤثر باشد.

حساسیت‌انگیزی و ایجاد تنش، با اهداف دایرةالمعارف نویسی سازگار نیست و در نسبت دادن آراء، به این اصل مهم توجه شده است.

۱۴. بهره‌گیری از شیوه نقل قول مستقیم، مقاله دایرةالمعارفی را طولانی می‌کند و سبب می‌شود که زبان مقاله از يك دستی و همواری خارج شود؛ زیرا عین مطالب منقول که به دوره‌ها و سبک‌های گوناگون زمانی و زبانی مربوط است، گاه با نثر معیار امروز تناسب ندارد؛ بنابراین، در نقل مطالب دیگران، چکیده سخن آورده

می‌شود نه عین الفاظ، مگر آن که عین لفظ در انتقال معنا نقشی خاص و کلیدی داشته باشد.

۱۵. مقالات تا حدّ امکان از استقلال برخوردارند و کوشیده شده تا فهم مطالب يك مقاله به مطالب بیرون از آن وابسته نباشد. از سوی دیگر، محدود کردن دامنه مدخل در ضمن متن صورت می‌گیرد؛ به همین دلیل، از ارجاع‌های برون مقاله‌ای کم‌تر استفاده شده است.

۱۶. گاه برخی واژگان که در يك مقاله به کار می‌روند، خود نیز به طور مستقل مدخل اصلی هستند. قواعد تدوین دایرةالمعارف اقتضا می‌کند که به توضیح آن واژگان پرداخته نشود یا به حدّ ضرورت بسنده، و مطالب مربوط به هر يك، در مقاله مستقلّ آن درج شود؛ با این حال، برای آن که خوانندگان، این ارتباط را دریابند، بر روی مدخل‌های مرتبط، ستاره‌ای نهاده شده است؛ به طور مثال در مقاله آب، بر روی واژگانی چون ابر، باد و باران، ستاره‌ای گذاشته شده تا خوانندگان دریابند که این‌ها، خود، دارای مقالات

مستقل هستند؛ البته از آنجا که پرونده مدخل‌های دائرةالمعارف باز است و نیز به برخی از واژگان مدخل‌های مرتبط در مقاله تصریح نشده، ارائه کامل مدخل‌هایی که به نحوی به مقاله مربوط می‌شود، میسر نبوده است.

۱۷. هرگاه مقاله‌ای دارای بخش‌های کاملاً مستقل و تخصصی باشد، مؤلفان، جداگانه مأمور نوشتن آن‌ها می‌شوند و امضای هر يك در ذیل بخش مربوط می‌آید؛ با این حال، انسجام مجموعه مقاله با اشراف و ویراستار دائرةالمعارف حفظ می‌شود.

۱۸. با عنایت به این که برای نگارش واژگان در زبان فارسی امروز، هنوز شیوه خطی واحد تدوین نشده است، در این دائرةالمعارف کوشیده شده از رفتار سلیقه‌ای پرهیز شود و شیوه خطی متعارف و در عین حال منطبق با اصول دستور زبان و زبان‌شناسی انتخاب گردد؛ به گونه‌ای که از افراط و تفریط پرهیز شود. توجه به اصل مهم «وحدت روش» در کنار اصول مذکور، همواره مدنظر بوده است. آیات، همواره به شیوه خط موسوم به «رسم الخط عثمان طه» درج می‌گردند؛ زیرا این رسم الخط در جهان اسلام فراگیر شده است، اکثر قریب به اتفاق مصاحف امروزی با همین شیوه خط، عرضه می‌شوند.

۱۹. در گذاشتن نشانه‌های سجاوندی، بنابر این بوده که نشانه‌های زاید و بی‌هویت به کار نروند تا هم از افراط پرهیز و هم صفحه چشم نواز شود و مطالعه مقاله سهل گردد؛ با این حال، از تفریط نیز پرهیز شده و نشانه‌های ضرور و مفید در جای خود قرار گرفته‌اند. تنوع نشانه‌های به کار رفته، براساس همین اصل است.

۲۰. از آنجا که در این دائرةالمعارف، آیات فراوانی آمده و آوردن ترجمه یکایک آن‌ها به ساختار مقاله دائرةالمعارفی آسیب می‌زند و بر حجم نوشته می‌افزاید، به طور معمول به ذکر ترجمه گونه هر آیه بسنده شده؛ یعنی برداشتی از آیه عرضه گشته که هم مفاد آن را به خواننده انتقال دهد و هم به سیر بحث کمک کند.

۲۱. در ترجمه آیات از مصاحف ترجمه شده استادان مکارم شیرازی، مجتبی، و فولادوند فراوان بهره گرفته شده؛ هرچند گاه به ضرورت، تصرّفاتی نیز در آن‌ها صورت پذیرفته است.

۲۲. به قصد پرهیز از بدنامی و چشم‌آزاری، در اعراب‌گذاری آیات و عبارات‌های عربی، فقط علائمی را نهاده‌ایم که در درست‌خوانی متن، نقش کلیدی داشته باشند.

۲۳. نشانه‌ها یا واژگان اختصاری به کار رفته در این دائرةالمعارف از این قرارند:

ج (پس از نام منبع): جلد

ج (پس از مجلد): جزء

(رض): رضی الله عنه

س: سطر

ش: هجری شمسی

ص: صفحه

ق: هجری قمری

ق. م: قبل از میلاد

م (پس از عدد): میلادی

م (پیش از عدد): متوقّای

مج: مجلد

همان: همان منبع

*: جدایی آیات

*: مدخل‌های مرتبط

۵ - ۲. مدخل‌یابی

پژوهش‌گران بخش مدخل‌گزینی بر این حدس و تقریبند که در دائرةالمعارف حاضر، افزون بر چهار هزار مدخل چهره خواهد نمود. چینش مدخل‌ها برپایه الفبای فارسی است. در این چینش، مجموعه مدخل و شناسه، روی هم در نظر گرفته می‌شوند؛ پس اگر دو مدخل مشترك باشند، حروف شناسه در چینش مدخل‌ها مؤثرند. حرف **أل** در ابتدای کلمه نادیده گرفته می‌شود؛ ولی در اثنای کلمه لحاظ می‌شود. حرف **مشدد** نیز هم‌چون حرف **بی‌تشدید** لحاظ، و در همزه، به پایه آن نظر می‌شود: (أ) به مثابه الف، (ؤ) چون واو، (ئ) همانند یاء، و همزه **بی‌کرسی** (ء) مانند (أ) فرض می‌گردد.

در این دائرةالمعارف، کوشیده شده در مدخل‌های ترکیبی از مدخل معکوس کم‌تر استفاده شود، مگر در جایی که بخش دوم مدخل دارای اشتهار باشد و از شکل ترکیبی آن کفایت کند. عمده مدخل‌ها به شکل مستقیم هستند؛ یعنی چگونگی خواندن و نگاشتن آن‌ها **یک‌سان** است. فقط در جایی که شکل معکوس **یک** مدخل اشتهار داشته باشد، ذیل مدخل، پیش از صدر آن می‌آید؛ یعنی مدخل به عکس گونه‌ای که نوشته شده، خوانده می‌شود. مانند **الحُد**، غزوه.

به اعتباری، مدخل دو گونه است: اصلی و ارجاعی. مدخل اصلی آن است که مقاله در ذیل آن درج می‌گردد. مدخل ارجاعی آن است که صرفاً به مدخلی دیگر ارجاع داده می‌شود؛ بی‌آن‌که مقاله در ذیلش نوشته شود. به موارد مهمّ کاربرد مدخل‌های ارجاعی در برخی از بندهای همین سرفصل (۵ ۲) اشاره خواهیم کرد.

در تعیین مدخل، به طور عام به این اصول توجه شده است:

۱. آینه موضوع باشد؛ به گونه‌ای که عمده مخاطبان به محض دیدن آن، به موضوع مقاله انتقال یابند.
۲. مشهور و رایج باشد؛ به صورتی که انبوه مخاطبان با آن ارتباطی نزدیک حس کنند و در وهله نخست، آن را غریبه و مهجور نیابند.
۳. از پیش، اعتبار یافته باشد؛ یعنی در متون معتبر یا فرهنگ قرآنی موجودیت آن پذیرفته شده باشد؛ بنابراین، از انتخاب مدخل‌های برساخته و معمول پرهیز شده است.
۴. جزئی و خاص باشد. فقط هنگامی به مدخل عام و کلی بسنده شده که قلمرو و موضوع مقاله چنین اقتضا کند؛ یعنی عنوان جزئی و خاص نتواند از عهده شناساندن موضوع مقاله برآید.

از این گذشته، مهم‌ترین اصولی که به طور خاص در گزینش و تدوین مدخل‌ها مراعات شده‌اند، از این قرارند:

۱. مدخل‌ها از سه حوزه اصلی برگزیده می‌شوند: «موضوعات و مفاهیم قرآنی»، «اعلام قرآنی» و «علوم قرآن»
 ۲. چنانچه اصطلاح خاص قرآنی در فارسی مشهور باشد- حتی اگر معادل فارسی آن نیز رایج باشد- برای ترویج فرهنگ قرآن، اصطلاح خاص قرآنی مدخل می‌شود و نه معادل فارسی آن؛ مانند مغفرت که مدخل اصلی است و آموزش به آن ارجاع داده می‌شود.
 ۳. مفاهیم و موضوعاتی که به طور مستقیم در قرآن شریف آمده‌اند، لزوماً مدخل قرار می‌گیرند. مفاهیم انتزاعی نیز چنانچه به آیه‌ای از قرآن مستند باشند، مدخل می‌شوند؛ مانند آثار باستانی.
 ۴. چنانچه مفاهیم عرفی يك اصطلاح قرآنی با معنای اصلی آن متفاوت یا از آن کم گستره‌تر باشد، همان مفاهیم عرفی ملاک قرار می‌گیرد؛ مثال: واژه فتنه در عرف فارسی‌زبانان به معنای آشوب‌افکنی است؛ اما در قرآن، افزون بر این معنا، بر «امتحان» نیز دلالت دارد. در این حال، مدخل فتنه، به همان معنای عرفی مُشیر است و آنچه به معنای دوم است، در مدخل امتحان بحث می‌شود.
 ۵. سعی می‌شود مدخل‌های دال بر انجام شدن فعل، به صورت «اسم مصدر» بیایند.
 ۶. هرگاه عنوانی جامع برای چند عنوان یافت شود، همان مدخل قرار می‌گیرد؛ مانند اصحاب کهف.
- در این صورت، افراد آن عنوان جامع، خود، جداگانه مدخل قرار نمی‌گیرند؛ مانند تلمیخا.
۷. اقسام عنوان کلی، چنانچه خود، اصطلاح باشند، جداگانه مدخل قرار می‌گیرند؛ مانند نماز جمعه؛ در همین حال، عنوان کلی نیز جداگانه مدخل خواهد بود؛ مانند نماز.

۸. عنوان‌هایی مانند جبر و اختیار که به شکل عطفی مصطلح هستند و پیوندشان در بحث و تحقیق به اندازه‌ای است که جدایی آن دو موجب نقص یا تکرار مطالب می‌شود؛ به همین صورت مدخل می‌شوند و در عین حال، جزء دوم نیز جداگانه مدخل قرار گرفته، به آن ارجاع داده می‌شود: اختیار] جبر و اختیار.

۹. در مدخل، مفرد بودن، کوتاهی، و بساطت لحاظ می‌شود، مگر آن که مدخل‌های غیر مفرد، چند کلمه‌ای، و مرکب به همین شکل، مصطلح و دارای معنای مستقل باشند.

۱۰. اعلامی که در این دائرةالمعارف مدخل قرار می‌گیرند، شامل اشخاص، اشیا، مکان‌ها، زمان‌ها، حوادث، و گروه‌های خاص هستند.

۱۱. هم اعلام مصرّح در قرآن، مدخل قرار می‌گیرند و هم اعلام غیرمصرّح که براساس روایات و کتاب‌های تفسیر و اسباب نزول، مُراد اشاره‌های قرآن هستند؛ مانند ابوجهل که «کان الکافر» (فرقان/ ۲۵، ۵۵) به او اشاره دارد.

۱۲. عنوان‌هایی که به اعلام، اضافه می‌شوند، در صورتی که از شهرت برخوردار باشند، مدخل قرار می‌گیرند؛ مانند برادران یوسف.

۱۳. به موضوعات علوم قرآن در این دائرةالمعارف پرداخته می‌شود؛ چه آن‌هایی که در قرآن کریم به آن‌ها اشاره شده باشد و از مفاهیم قرآنی قلمداد شوند، مانند محکم و متشابه، نسخ و ... و چه موضوعاتی که در قرآن به آن اشاره نشده؛ ولی به فهم یا شناخت قرآن کمک می‌کند، مانند اسباب نزول، تاریخ قرآن، حجّیت ظواهر قرآن و ...

۱۴. اسما و صفات خداوند، چون غفور و حلیم چنان‌چه در قرآن شریف به آن‌ها تصریح شده باشد، مدخل می‌شوند. اسما و صفات غیر مصرّح مثل امیر نیز اگر از افعال منسوب به خداوند در قرآن انتزاع یابند- مشروط به این که در بیان معصوم علیه السلام به آن‌ها تصریح شده باشد- یا در کتاب‌های کلامی از آن‌ها بحث شده باشد، مانند متکلم، مدخل قرار می‌گیرند. شایان ذکر است که مقصود از اسما و صفات در این بخش، اصطلاحی است؛ یعنی تحقّق ملاک اسم و صفت که «واجد بودن کمال» است، مدّ نظر است؛ پس به هیچ وجه قصد نام‌گذاری خداوند در کار نیست و به این ترتیب، طرح اسما و صفاتی از قبیل آخذ، با مبنای «توقیفیت اسما» ناسازگار نخواهد بود.^۴

۱۵. شناسه عبارتی غیرمشمول بر فعل دستوری است که پس از مدخل می‌آید و آن را به اختصار معرّفی می‌کند یا از مدخل‌های مشابه متمایز می‌سازد و یا حدود و قلمرو آن در این دائرةالمعارف را روشن می‌کند.

سعی شده است در شناسه نگاه قرآن به موضوع نیز مورد توجه باشد. هرچا وجود شناسه ضرورت نداشته باشد و مدخل به تنهایی بتواند موضوع و قلمرو مقاله را نشان دهد، از آوردن شناسه پرهیز می‌شود.

۳-۵. تشکیل پرونده علمی

^۴ (۱). المیزان، ج ۸، ص ۳۵۹.

پرونده علمی، فهرست و تصویر مجموعه‌ای از منابع و مدارک هر مقاله است؛ به گونه‌ای که مؤلف مقاله را تا حدی قابل توجه از مراجعه به منابع بی‌نیاز سازد. پرونده علمی هر مقاله پس از شش مرحله کار پژوهشی، آماده می‌شود:

۱. دریافت توجیهی مدخل: پژوهش‌گر، محدوده مدخل و دامنه ارتباط آن با مدخل‌های مشابه و موازی را به طور دقیق و مکتوب از گروه علمی مربوط دریافت و مطالعه می‌کند و درباره آن به طور کامل توجیه می‌شود.

۲. جست و جوی آیات: پژوهش‌گر، آیات مرتبط با مدخل را گرد می‌آورند و در این زمینه، از معجم‌ها و فرهنگ‌های قرآنی، مجموعه‌های روایی، جوامع فقهی، موسوعه‌های تاریخی، جوامع علوم قرآن، و کتاب‌های اعلام، به فراخور حال و مقال، بهره می‌جوید.

۳. جست و جو در منابع و تصویر برداری از آنها: پژوهش‌گر به بررسی مطالب تفاسیر و دیگر کتاب‌های مربوط در قلمرو آیات یافته شده می‌پردازد. در تصویر برداری از این منابع، اصول ذیل رعایت می‌شود:

- از منابع مهم و درجه یک، تا حدّ ده صفحه سند، تماماً تصویربرداری می‌شود.

- از منابع مهم و درجه یک که بیش از ده صفحه سند داشته باشند و نیز تک‌نگاری‌ها و مقالات بیش از ده صفحه، تصویر صفحه شناسنامه اثر به ضمیمه فهرست و چکیده‌ای از مطالب سند تهیه می‌شود.

- اطلاعات کتاب‌شناختی هر اثر به طور کامل ذکر می‌شود. در این مرحله، ریزنی با کارشناسان بخش‌های گزینش مدخل و پرونده علمی و گروه‌های علمی نیز صورت می‌پذیرد. در همین مرحله، پژوهش‌گر - چنانچه احساس ضرورت کند- با استادان و کارشناسان هر موضوع نیز ریزنی می‌کند.

۴. چینش درست اسناد: پژوهش‌گر پس از گردآوری اسناد، آنها را به ترتیب اهمیت و اولویت می‌چیند. در چینش اسناد، به طور معمول چنین ترتیبی رعایت می‌شود: کتاب‌های راهنمای آیات، فرهنگ‌ها و واژه‌نامه‌ها، تفاسیر، منابع فقهی، مجامع روایی، مآخذ تاریخی و رجال، تک‌نگاری‌ها، دائرةالمعارف‌ها. چینش در مجموعه‌های موضوعی مذکور، براساس تاریخ وفات مؤلفان صورت می‌پذیرد.

۵. تنظیم پرونده و تحلیل آن: پژوهش‌گر با ارائه اطلاعات ذیل و ضمیمه ساختن آنها به اسناد مزبور، پرونده را تنظیم می‌کند:

- گزارش گردش کار پژوهش، شامل اطلاعاتی چون مشخصات کتابخانه‌ها، کارشناسان، فهرست منابع موجود در پرونده، و فهرست تصاویر موجود

- فهرست کلیه واژه‌های مربوط به مدخل، همراه با تحلیل ارتباطی آنها

- فهرست آیات بررسی شده، به صورت تفکیکی

- سرفصل‌ها و محورهای پیشنهادی به مثابه پیش‌طرح مقاله

- تحلیل‌های کتاب‌شناسانه یا علمی درباره منابع پرونده، شامل نکاتی که پژوهش‌گر در دوره تشکیل پرونده بدان‌ها دست یافته و به طور معمول از چشم مقاله‌نویسان پنهان می‌ماند.

۶. ارزیابی و تکمیل پرونده: شورایی ترکیب یافته از مسؤول بخش پرونده علمی و سرگروه‌های علمی، هر پرونده را ارزیابی، و نواقص آن را رفع می‌کنند.

۵- ۴. نگارش مقالات

۱. در زبان مقالات، مهم‌ترین اصل، رعایت «نثر معیار» است؛ یعنی پیروی از قواعد پذیرفته شده مکتوب یا عریقی در قلمرو دستور زبان، لغت، معانی و بیان، و ساختار نوشته. روشن است که مقالات دائرةالمعارف، به قلم نویسندگان گوناگون پدید می‌آیند و تفاوت‌هایی از لحاظ ویژگی‌های زبانی دارند؛ اما اصل مشترك رعایت «نثر معیار» در همه آن‌ها به چشم می‌خورد، و همین، به مجموعه کار، نوعی وحدت زبانی می‌بخشد.

۲. در تنظیم ساختاری بدنه مقاله، مهم‌ترین اصل آن است که چینش و نظم منطقی رعایت شود؛ به گونه‌ای که تا حد امکان، يك مطلب، دوبار در مقاله‌ای نیاید؛ لذا کوشیده شده تا ارتباط درونی مطالب، ریاضی و منطقی باشد. این ارتباط از لحاظ طولی، تابع موضوع هر مقاله است. هم‌چنین در چینش بندها (پاراگراف‌ها) سعی می‌شود که مطالب مستقل، درون يك بند جای گیرند و مطالب يك بند با بند دیگر تداخل نداشته باشد. هرگاه زمینه پیوند دو مطلب فراهم باشد، به جای تکرار، از شیوه ارجاع درون مقاله‌ای استفاده می‌شود تا خواننده مطلب مرتبط را در بند مخصوص خود بیابد.

۳. مقالات این دائرةالمعارف در قلمروهای موضوعی تنظیم می‌شوند: تاریخ و اعلام، فقه و حقوق، فلسفه و کلام، علوم قرآنی، معارف و مفاهیم قرآنی، ادیان و ... به همین سیاق، گروه‌های علمی با ویژگی‌هایی که پس از این گفته خواهد شد، مسؤول تهیه مقالات خواهند بود. قلمرو محتوایی مقالات به گونه‌ای تفکیک می‌شود که مطالب اصلی يك مقاله با مقاله دیگر مشترك نباشد و در مجموع، تکرار پیش نیاید. با این حال، گاه تکرار خلاصه یا بخشی از مطالب مربوط به مقاله‌ای در مقاله دیگر لازم است تا خواننده بتواند سیر مطلب را پی گیرد. در این هنگام، تفصیل مطلب در مقاله اصلی، و اجمال و گزارش آن در مقاله مرتبط می‌آید.

۶. ویژگی‌های صوری دائرةالمعارف قرآن

با آن‌که کوشیده شده از معیارها و ضوابط دائرةالمعارف نویسی به معنای رایج، تخطی صورت نپذیرد این دائرةالمعارف، در چند مورد، به جهاتی دارای ویژگی‌هایی متمایز است. مهم‌ترین این ویژگی‌ها از این قرارند:

۱. قطع: پس از بحث و فحص فراوان و جست و جو در آثار مشابه، با عنایت به تعریف مخاطب این مجموعه، هیأت علمی بر آن شد تا دائرةالمعارف حاضر را در قطع وزیری به چاپ رساند و از شیوه معمول در این باب عدول کند. مهم‌ترین ادله این تصمیم چنین

است: ایجاد ارتباط سهل‌تر با توده مخاطبان که معمولاً با قطع‌های بلند از قبیل رحلی و سلطانی انس ندارند، و پدید آوردن امکان حمل این مجموعه برای مبلغان یا استادانی که ناچارند آن را در سفر یا هنگام تدریس و بهره‌گیری‌های مشابه همراه خویش داشته باشند.

۲. درج منابع: روش معمول برای درج منابع و مآخذ در دائرةالمعارف‌ها سبب می‌شود که انبوهی از صفحه‌ها و سطرها به ذکر منابع مکرر تخصیص یابد. این پدیده، جز آن که خوش‌نما و مطلوب نیست، بر حجم و بهای اثر، چشم‌گیرانه می‌افزاید؛ ازاین‌رو در دائرةالمعارف حاضر، اولاً نشانی منابع در مقالات به طور کامل درج نمی‌شود و فقط به نام اثر و در صورت تشابه به نام مؤلف نیز بسنده می‌گردد؛ ثانیاً فهرستی کامل از مآخذ مورد استفاده در هر مجلد، در پایان آن داده می‌شود که مشخصات کتاب‌شناختی آثار را نشان می‌دهد؛ از این گذشته، به جای آن که از منابع، در ضمن مقاله یاد شود، پا نوشت‌های ذیل صفحه‌ها به این کار اختصاص می‌یابد. این نیز از آن رو است که درج منابع در لابه‌لای سطور سبب می‌شود خواننده نتواند مقاله را چنان که باید سهل و گوارا بخواند و پی‌گیرد؛ افزون بر این، خوش‌نمایی و زیبایی صفحه نیز مرهون جداسازی متن از پانوشت‌ها است.

۷. سازمان و گردش‌کار

سازمان دائرةالمعارف قرآن و گردش‌کار آن، از حیث علمی و عملی، به قراری است که می‌آید:

۷-۱. گردش‌کار

گردش‌کار از آغاز تا فرجام، به اختصار چنین است:

۱. تصویب و تعریف مدخل‌ها

۲. تشکیل پرونده علمی

۳. کنترل پرونده علمی

۴. نگارش مقاله

۵. حروف‌نگاری

۶. ارزیابی و اصلاح مقاله در گروه

۷. کنترل مآخذ

۸. ویرایش و مقابله

۹. ارزیابی مقاله در شورای تحریریه تخصصی به تناسب موضوع مقاله

روشن است که در انجام کاری چنین سترگ، مجموعه‌ای از همراهان و همدلان دست به دست هم داده‌اند که ذکر نام یکایک آنان به راستی متعذر است؛ اما در این میان، برخی، همکاری بیش‌تری داشته‌اند و ذکر نام ایشان در حقیقت به منزله مسؤلیت‌پذیری و عرضه شناسنامه‌ای مستند از اثر است؛ از این رو، در این جا فهرست همکاران دائرةالمعارف قرآن، با صبغه یاد شده، آورده می‌شود و نیز از کوشش همه مؤلفان ارجمند که نامشان در ذیل مقالات آمده است و تمام سرورانی که ذکر نامشان در این تنگنا میسر نیست، شکرگزاری می‌گردد.

در عین حال، سزاوار است از حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالرضا ایزدپناه که پیش‌تر در سمت «مسؤول مرکز فرهنگ و معارف قرآن»، پیشنهاد طرح تدوین دائرةالمعارف را ارائه داده، پی‌گیری کردند، حجج اسلام سیدمحسن سادات‌فخر و علیرضا ایمانی‌مقدم که در تهیه طرح نخست دائرةالمعارف همکاری داشتند، حجت‌الاسلام والمسلمین علی خراسانی که افزون بر مسؤلیت بخش تدوین مقالات، در سمت «جانشین مسؤول دائرةالمعارف» و نیز «مسؤلیت دائرةالمعارف» نقشی حساس و چشم‌گیر در اداره امور برعهده داشته‌اند، و سرانجام هیأت مدیره محترم دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم و رئیس ارجمند آن دفتر، حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای جعفری‌گیلانی - زید عزّهم - نام برده، تقدیر و تشکر کنم و توفیقات روزافزون همه خدمت‌گزاران به ساحت قدس قرآن کریم را از خداوند تبارک و تعالی مسألت نمایم؛ به امید بهره‌مندی از هدایت و شفاعت قرآن و عترت در دنیا و آخرت.

محمد صادق یوسفی مقدم

مسؤول مرکز فرهنگ و معارف قرآن

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

مآخذ پیش‌گفتار

۱. دائرةالمعارف تشیع: ج ۷ (مدخل دائرةالمعارف).
۲. دائرةالمعارف فارسی (مصاحب): ج ۳ (مدخل دائرةالمعارف).
۳. راهنمای مؤلفان و محققان: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۸ ش.
۴. شیوه‌نامه دائرةالمعارف امام حسین علیه السلام: پژوهش‌کده تحقیقات اسلامی سپاه، قم، ۱۳۷۷ ش.
۵. شیوه‌نامه دائرةالمعارف قرآن کریم: مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم، قم، ۱۳۷۷ ش.
۶. شیوه‌نامه دانش‌نامه جهان اسلام: بنیاد دائرةالمعارف اسلامی، تهران، ۱۳۷۲ ش.

۷. طرح تدوین دائرةالمعارف تشیع: بنیاد اسلامی طاهر، تهران، ۱۳۶۲ ش.
۸. فرهنگ‌نامه ادبی فارسی (مدخل دائرةالمعارف): سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۶ ش.
۹. لغت‌نامه فارسی (دهخدا): (مدخل دائرةالمعارف).

مداخل و موضوعات جلد اول

آب	آبرو	آب میوه
آباء	آبزیان	آبیاری
آبادانی	آبستنی	آتش

آتش بس	آفریدگار	آیه آمن الرسول
آتش زنه	آفرینش	آیه آمن یجیب
آثار باستانی	آگاهی	آیه تبلیغ
آجُرپیزی	آل	آیه تطهیر
آخذ	آل ابراهیم	آیه غار
آخر	آل داوود	آیه الكرسي
آخرت	آل عمران	آیه و إن يكاد
آخر الزمان	آل فرعون	آیه ولایت
آدم	آل لوط	آیین
آدم ربایی	آل محمد(ص)	ابابیل
آرامش	آل موسی	اباحه
آرایش	آل هارون	ابتر
آرزو	آلهه	ابتکار
آرنج	آل یعقوب	ابتلاء
آزادی	آمادگی نظامی	ابر
آزار	آمال	ابراء
آزر	آمر / اسماء و ...	ابرار
آزفه	آمرزش	ابراهیم
آزمایش	آمنه	ابریشم
آسانی	آموزش	ابریق
آسایش	آمیزش	ایضاع
آسمان	آوارگی	ابقی/ اسما و صفات ...
آسیه	آهن	ابلاغ
آشامیدنی ها	آیات آفاقی	ابلیس
آشتی	آیات الاحکام	ابن الله
آشوب	آیات خدا	ابن امّ مکتوم
آصف بن برخیا	آیات انفسی	ابن تابوت
آفاق	آیات نام دار	ابن خطل
آفتاب	آیه	ابن ذی الخویصره

ابو دجانه انصاری	ابو ثمامه	ابن زبیری
ابو دحداح انصاری	ابو جمعه	ابن سبیل
ابو درداء انصاری	ابو جندل عامری	ابن صوریاء
ابو ذر غفاری	ابو الجواظ	ابن عبداللیل
ابو رافع نضری	ابو جهل	ابن مسعود
ابو زمعه اسدی	ابو جهبینه	ابوالأشدین
ابو سفیان	ابو حذیفه بن عتبہ	ابوالأعور سلمی
ابو سلمه مخزومی	ابو الحُصین انصاری	ابو ایوب انصاری
ابو صرمه خزرجی	ابو الحکم	ابو البختری
کتاب شناسی	ابو خیمه انصاری	ابوبکر

همکاران علمی جلد اول

۱. آثمی - ابوالفضل پژوهش گر بخش پرونده علمی
۲. آقازاده - فتاح ارزیاب محتوایی مقالات
۳. احمدی کاشانی - ابوالفضل پژوهش گر بخش پرونده علمی
۴. ارجی - علی اکبر پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵. اسحاق نیا - رضا ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش فلسفه و کلام
۶. اسدی کاخکی سیدمصطفی ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش فقه
۷. اسلامی - علی ارزیاب محتوایی مقالات
۸. اسماعیلی - مهران پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۹. اسماعیلی جوینانی - اسماعیل پژوهش گر بخش پرونده علمی
۱۰. اکبری کارمزدی - محمد پژوهش گر بخش پرونده علمی
۱۱. الله اکبری - محمد ارزیاب محتوایی مقالات
۱۲. الهی زاده - محمد حسین مشاور علمی
۱۳. انصاری نیا - الله مراد پژوهش گر بخش پرونده علمی
۱۴. اورعی - مرتضی ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش گزینش و تعریف مدخل ها
۱۵. ایمانی مقدم - رحمت الله پژوهش گر بخش پرونده علمی
۱۶. ایمانی مقدم - علیرضا ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش پرونده علمی (۱۳۷۶ - ۱۳۷۹)
۱۷. پیرعباسی - یحیی پژوهش گر و ارزیاب پرونده های علمی
۱۸. تبادکانی - سید حسن ارزیاب محتوایی مقالات
۱۹. ثابتی - محسن پژوهش گر بخش پرونده علمی
۲۰. جمالی - احمد پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۲۱. حسینی زاده - سید عبدالرسول پژوهش گر و ارزیاب پرونده های علمی
۲۲. حسینی (زرفا) - سید ابوالقاسم مشاور علمی
۲۳. خراسانی - علی جانشین مسؤول دائرة المعارف (۱۳۷۶ - ۱۳۷۹) مسؤول دائرة المعارف
- (۱۳۸۰ به بعد)، ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش تدوین مقالات
۲۴. خراسانی - لطف الله پژوهش گر، ارزیاب پرونده های علمی و مسؤول بخش پرونده علمی (۱۳۸۰ به بعد)

۲۵. خراسانی نژاد- رضا پژوهش گر و ارزیاب پرونده‌های علمی
۲۶. دریاب- حسین ارزیاب پرونده‌های علمی
۲۷. دشتی- سید محمود ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش علوم قرآنی
۲۸. دهقان- اکبر مشاور علمی
۲۹. دهنوی- حسین ویراستار
۳۰. ذبیح‌زاده روشن- محمد هادی پژوهش گر بخش پرونده علمی
۳۱. رحیمیان- حسن ارزیاب محتوایی مقالات
۳۲. رفعت‌نژاد- محمدنقی پژوهش گر بخش پرونده علمی
۳۳. رمضان- حسن ارزیاب محتوایی مقالات
۳۴. رمضان- رضا ارزیاب محتوایی مقالات
۳۵. روحی- ابوالفضل ارزیاب محتوایی مقالات
۳۶. زهدی- مجید ارزیاب پرونده‌های علمی
۳۷. سادات- سید احمد پژوهش گر بخش پرونده علمی
۳۸. سحرخوان- محمد پژوهش گر، ارزیاب پرونده‌های علمی و مسئول بخش مقابله علمی
۳۹. سعادت‌ی تبار- علی پژوهش گر بخش پرونده علمی
۴۰. صادقی- تقی پژوهش گر و ارزیاب پرونده‌های علمی
۴۱. صادقی‌فدکی- سیدجعفر ارزیاب پرونده‌های علمی
۴۲. صادقی- محسن ارزیاب محتوایی مقالات
۴۳. صفحی- سید مجتبی پژوهش گر بخش پرونده علمی
۴۴. ضیاء توحیدی- حسن مشاور علمی
۴۵. طیبی چوبری- احمد پژوهش گر بخش پرونده علمی
۴۶. عابدی- احمد مشاور علمی
۴۷. عبدالله‌آبادی- سلیمان ارزیاب محتوایی مقالات
۴۸. عالیشاهی- احمد پژوهش گر بخش پرونده علمی
۴۹. قاسمیان- علی پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۰. قدسی- احمد ارزیاب محتوایی مقالات
۵۱. کاردان- رضا مشاور علمی
۵۲. گودرزی- محمود پژوهش گر و ارزیاب پرونده‌های علمی

۵۳. محامی- مصطفی مسئول دائرةالمعارف (۱۳۷۶-۱۳۷۹)
۵۴. محقق راد- مصطفی پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۵. مصباحی دستجردی- محمد پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۶. مصطفی‌پور- محمدرضا ارزیاب محتوایی مقالات
۵۷. معموری- علی ارزیاب محتوایی مقالات
۵۸. موسوی‌احمدآبادی- سید مجتبی پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۹. موسوی خراسانی- سیدمحمدهادی ارزیاب محتوایی مقالات
۶۰. مهدوی مهر- محمد حسن مشاور علمی
۶۱. مهندس- محمد مهدی ارزیاب محتوایی مقالات
۶۲. نصیری- علی ارزیاب محتوایی مقالات
۶۳. واسعی- سید علیرضا ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش تاریخ و اعلام
۶۴. یوسف‌زاده- حسین علی پژوهش گر بخش پرونده علمی

همکاران پشتیبانی علمی

۶۵. آزادی- باب الله حروف نگار
۶۶. ابدالی- محرم امور اجرایی
۶۷. ابراهیمی- سید هادی حروف نگار
۶۸. استادآقا- محمد حسین (و همکاران) معاون اداری- مالی (۱۳۷۷-۱۳۷۸)
۶۹. جعفری- محمدتقی حروف‌نگار و صفحه‌آرا
۷۰. جمشیدی‌نیا- علیرضا دبیر اجرایی
۷۱. چناره- رمضان تکثیرگر
۷۲. حائری‌نژاد- اسماعیل امور اجرایی
۷۳. حسینیان- سید ابراهیم مصحح و مقابله‌گر
۷۴. ذاکررضوی- سید محمدکاظم مصحح و مقابله‌گر
۷۵. سادات- سید علی (و همکاران) مسئول بخش خدمات پژوهشی

۷۶. عشرتی - غلامعباس (و همکاران) معاون اداری مالی

(۱۳۷۹ به بعد)

۷۷. فرهادی - محمد تکثیرگر

۷۸. قماشی - سید مهدی کتابدار

۷۹. قنبری - اکبر دبیر اجرایی بخش تشکیل پرونده علمی

۸۰. موسوی عبادی - سید اسدالله متخصص رایانه

۸۱. میرخانی - ایوب کتابدار

۸۲. هاشم‌زاده محمدعلی مسؤول کتابخانه

مداخل و موضوعات جلد دوم

ابوطالب	أثم	احزاب / غزوه
ابوطلحه انصاری	اجاره	احسان
ابوالعاص ...	اجازه => اذن	احسن الحديث
ابوعامر راهب	اجبار => اکراه	احسن الخالقین => ...
ابوعبدالرحمن => ...	اجتبا	احسن القصص
ابوعبیده جراح	اجتماع => جامعه	احصار و صدّ
ابوعقیل انصاری	اجتهاد	احصان
أبو فکیه ...	اجداد => نیاکان	احضار
ابو قیس ...	اجر => ثواب	احق => حق/اسما و ...
ابولبابه انصاری	اجرت	احقاف
ابولهب بن ...	اجزاء	احقاف
ابومرثد	أجل	احکام => حکم
ابو مسعود ثقفی => ...	اجماع	احکم الحاکمین/ ...
ابومعمر ...	أخبار	احمد(ص)
ابومیسرّه	احباط و تکفیر	احیاء => حیات
ابوهند حجام	احتجاج	اخبار
ابویاسر نضری	احترام	اختصاصات محمد(ص) ...
ابوالیسر سلمی	احتضار	اختلاف
أبى بن خلف	احتلام => جنابت	اختیار => ...
أبى بن کعب	احتیاط => اصل ...	اخراج => آوارگی
اتحاد	أخذ	اخلاص
اتمام حجّت	أخذ/غزوه	اخلاص
اتهام => افترا	احرام	اخلاق
اثاث	احزاب	اخلال گری => فتنه

ازدواج	ارتداد	أخَس بن شَرِيْق
ازدواج موقت	ارتشا => رشوه	أخوان الشياطين => ...
ازلام	ارث	أخوت
ازواج النبي => ...	أرحام => ...	أدب
ازدها => عصای ...	أرحم الراحمين => ...	أدبيات قرآن
اسارت	اردوگاه نظامی => ...	أدریس
اساطیر	ارشاد => تبليغ	أذان
اسامة بن حبيب ...	أرض مبارك => أرض ...	أذن
اسامة بن زيد	أرض مقدس	أذن الهی
اسب	أرض موعود => أرض ...	أذیت
اسباب نزول	إزم	أرادہ
کتاب شناسی	إرمیا	أربدين قيس
	إرهاص	أربعين
	أريحا => بيت ...	أرتجاع

همکاران علمی جلد دوم

۱. آقازاده - فتاح؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۲. ابوطالبی - محمد؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۳. احمدی کاشانی - ابوالفضل؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۴. احمدی پناه - احمد؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵. ارجی - علی اکبر؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۶. اسحاق نیا - رضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات، مسؤول بخش فلسفه و کلام و عضو شورای علمی دائرة المعارف ها
۷. اسدی - علی؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۸. اسدی کاخکی - سید مصطفی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش فقه و حقوق
۹. اسعدی - محمد؛ مشاور علمی
۱۰. اسلامی - علی؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارف ها
۱۱. اسماعیلی - مهران؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۱۲. اسماعیلی جویبانی - اسماعیل؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۱۳. اعرافی - محمد؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۱۴. اکبرزاده - رجب؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۱۵. اکبری کارمزدی - محمد؛ پژوهش گر بخش مقابله علمی
۱۶. الله اکبری - محمد؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۱۷. انصاری نیا - الله مراد؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۱۸. اورعی - مرتضی؛ مسؤول بخش گزینش و تعریف مدخل ها
۱۹. ایمانی مقدم - رحمت الله؛ پژوهش گر بخش مقابله علمی
۲۰. ایمانی مقدم - علیرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش تاریخ و اعلام (۱۳۸۱ به بعد)
۲۱. بابایی - علی اکبر؛ مشاور علمی
۲۲. پیرعباسی - یحیی؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۲۳. جمالی - احمد؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات

۲۴. حسینی زاده - سید عبدالرسول؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۲۵. حسینی (ژرفا) - سید ابوالقاسم؛ مشاور علمی
۲۶. خراسانی - علی؛ مسؤول دائرة المعارف، مسؤول بخش تدوین مقالات و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارف ها
۲۷. خراسانی - لطف الله؛ مسؤول بخش پرونده علمی
۲۸. خراسانی - محمدمهدی؛ پژوهش گر بخش گزینش و تعریف مدخل ها
۲۹. خراسانی نژاد - رضا؛ پژوهش گر و ارزیاب پرونده های علمی
۳۰. دریاب - حسین؛ ارزیاب پرونده های علمی
۳۱. دشتی - سید محمود؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش علوم قرآنی
۳۲. دهنوی - حسین؛ ویراستار
۳۳. ذبیح زاده روشن - محمدهادی؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۳۴. رسایی - موسی؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۳۵. رضایی بیرجندی - علی؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارف ها
۳۶. رفعت نژاد - محمدنقی؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۳۷. رضانی - حسن؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۳۸. رضانی - رضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۳۹. روحی - ابوالفضل؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۴۰. زاهدی - غلامرضا؛ مشاور علمی
۴۱. زنگویی - علی؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۴۲. زهدی - مجید؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۴۳. سادات - سید احمد؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۴۴. سامانی - سید محمود؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۴۵. سحرخوان - محمد؛ مسؤول بخش مقابله و بازبینی علمی
۴۶. شفیعی - حسین؛ ارزیاب محتوای مقالات
۴۷. صادقی - تقی؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۴۸. صادقی فدکی - سید جعفر؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۴۹. صفی - سید مجتبی؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی

۵۰. طیبی چوبری - احمد؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۱. عالیشاهی - احمد؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۲. عبدالله آبادی - سلیمان؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۵۳. علوی - سید سلیمان؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۴. قاسمی - احمد؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۵. قاسمیان - علی؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۵۶. قیومی - محمدباقر؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۵۷. کوثری - عباس؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارف ها
۵۸. گودرزی - محمود؛ پژوهش گر و ارزیاب پرونده های علمی
۵۹. مجدی - عبدالصمد؛ پژوهش گر بخش تدوین مقالات
۶۰. مصباحی دستجردی - محمد؛ پژوهش گر بخش پرونده علمی
۶۱. مصطفی پور - محمدرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۶۲. معموری - علی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش معارف و مفاهیم
۶۳. مغبئی - غلامرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۶۴. موسوی احمدآبادی - سید مجتبی؛ پژوهش گر بخش گزینش و تعریف مدخل ها
۶۵. مهندسی - محمدمهدی؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۶۶. میرسپاه - اکبر؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۶۷. نکونام - جعفر؛ مشاور علمی
۶۸. واسعی - سید علیرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش تاریخ و اعلام (تا ۱۳۸۱)
۶۹. هاشم زاده - محمدعلی؛ مشاور کتاب شناسی
۷۰. یوسف زاده - حسین علی؛ پژوهش گر بخش مقابله علمی
۷۱. یوسفی مقدم - محمدصادق؛ ارزیاب محتوایی مقالات
- همکاران پشتیبانی علمی
۱. آزادی - باب الله؛ حروف نگار
۲. ابدالی - محرم؛ امور اجرایی
۳. ابراهیمی - سید هادی؛ حروف نگار

۱۰. عشرتی - غلام عباس (و همکاران)؛ معاون اداری مالی
۱۱. قماشی - سید مهدی؛ کتاب دار
۱۲. موسوی عبادی - سید اسدالله؛ رئیس اداره فناوری و فرآوری اطلاعات
۱۳. مولوی - علی؛ تکثیرگر
۱۴. میرخانی - ایوب؛ کتاب دار

۴. جعفری - محمدتقی؛ حروف نگار
۵. جمشیدی نیا - علیرضا؛ دبیر اجرایی
۶. حائری نژاد - اسماعیل؛ امور اجرایی بخش پرونده علمی
۷. حسینیان - سید ابراهیم؛ مصحح و مقابله گر
۸. ذاکررضوی - سید محمدکاظم؛ مصحح و مقابله گر
۹. سادات - سید علی (و همکاران)؛ مسؤول بخش خدمات پژوهشی

مداخل و موضوعات جلد سوم

أسعدین زرارہ	استفتاء => فتوا	أسباط
اسفل السافلین => ...	استقامت	استبداد
اسکندر => ...	استقبال => پیشواز	استثمار
اسلام	استقلال	استثناء
اسلحه => سلاح	استکبار	استحسان
أسلَع بن ...	استمداد => نصرت	استخاره
اسلوب بیانی قرآن ...	استنباط => اجتهاد	استخوان
اسم => نامگذاری	استهزاء	استدراج
اسم اعظم	استیصال => ...	استر
أسماء بنت ...	استیمان => امان	استراق سمع
أسماء بنت ...	اسحاق(ع)	استرجاع
أسماء بنت ...	أسد بن عبید ...	استشهاد => گواهی
أسماء بنت یزید	أسد بن کعب ...	استسقا
اسمای خدا => ...	إسراء => معراج	استصحاب
اسماء و صفات قرآن ...	إسراء/سوره	استضعاف
اسماعیل(ع)	اسراف	استطاعت => حج
...	اسرافیل	استعاده
اسماعیل ...	اسرائیل => یعقوب	استعاره
أسماء و صفات	إسرائیلیات	استعانت
اسمای حسنا => ...	اسرع الحاسبین => ...	استغاثه
اسم جلاله => ...	اسرع الماکرین => ...	استغفار

اصل احتیاط	أصحاب رایات	أسودین خَلْف ...
اصل برائت	أصحاب رَس	...
اصل حَلَّت = < ...	أصحاب رَقِیم	أسودین عَیْد ...
اصل صحت	أصحاب سَبَّت	اسود بن مطَّلب = < ...
اصل عدم تذکیه = < ...	أصحاب سعیر = < ...	أسود عَنسی
اصل لزوم	أصحاب سفینه = < ...	أسوه
اضطراب = < آرامش	أصحاب شِمال	أسیدبن خُصیر
اضرار = < ضرر	أصحاب صُفّه	أسیدبن ...
اضطرار	أصحاب عَقَبه	أسیدبن كَعَب ...
اضلال = < ضلالت	أصحاب فیل	أسیر (أسید) ...
اطاعت	أصحاب قیور = < مرگ	اشتراك در قرآن
اطعام	أصحاب القُرُیّه	أشراط الساعه
اطعمه = < خوردنیها	أصحاب قَلیب	أشراف = < ملاء
اطمینان = < آرامش	أصحاب كَهف	أشربه = < ...
اعتدال	أصحاب لواء	إشعار و تقلید
اعتراف = < اقرار	أصحاب محمد(ص) = < ...	أشعث بن قیس
اعتكاف	أصحاب موسى(ع) = < ...	اشك = < گریه
اعجاز = < معجزه	أصحاب مَدین	إشموئیل = < ...
اعجاز قرآن	أصحاب مَشَمّه ...	أشهر حُرْم = < ...
اعجاز قرآن/ بیانی	أصحاب مَیْمَه ...	أشهر معلومات ...
اعجاز ...	أصحاب نار = < ...	أصحاب أهدود
اعجاز قرآن/ عددی	أصحاب یمین	أصحاب أعراف
اعجاز قرآن/ عدم ...	أصدق = < صادق / ...	أصحاب أیکه
اعجاز قرآن/ علمی	أصرم = < خضر	أصحاب پیامبر = < ...
اعجاز قرآن/ غیبی	إصطفاء	أصحاب جحیم = < ...
اعجاز قرآن/ ...	اصل اباحه = < ...	أصحاب الجَنّه
اعجاز قرآن/ ...	اصلاح	أصحاب الجَنّه ...
کتاب شناسی	اصلاح ذات البین ...	أصحاب ججر = < ...

۱. آقازاده - فتاح؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۲. ابوطالبی - محمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۳. احمدی پناه - احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴. ارجی - علی اکبر؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۵. ارشاد خواه - اسماعیل؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۶. اسحاق نیا - رضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات، مسئول بخش فلسفه و کلام و عضو شورای علمی دائرة المعارفها
۷. اسدی - علی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش ادیان
۸. اسدی کاخکی - سید مصطفی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش فقه و حقوق
۹. اسعدی - محمد؛ مشاور علمی
۱۰. اسلامی - علی؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها و مسئول بخش ویرایش
۱۱. اسماعیلی - مهران؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۱۲. اسماعیلی جوینانی - اسماعیل؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۳. اعرافی - محمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۴. اکبری کارمزدی - محمد؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۵. الله اکبری - محمد؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۱۶. انصاری نیا - الله مراد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۷. اورعی - مرتضی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش گزینش و تعریف مدخلها
۱۸. ایازی - سید محمدعلی؛ مشاور علمی
۱۹. ایمانی مقدم - رحمت الله؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۲۰. ایمانی مقدم - علیرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۲۱. بابایی - علی اکبر؛ مشاور علمی
۲۲. پیرعباسی - یحیی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۲۳. جمالی - احمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۲۴. حسینی زاده - سید عبدالرسول؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۲۵. حسینی (ژرفا) - سید ابوالقاسم؛ مشاور علمی
۲۶. خراسانی - علی؛ مسئول دائرة المعارف، مسئول بخش تدوین مقالات و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها
۲۷. خراسانی - لطف الله؛ ارزیاب پرونده های علمی، مسئول بخش پرونده علمی
۲۸. خراسانی - محمدهدی؛ پژوهشگر بخش تدوین ملاقات
۲۹. خراسانی نژاد - رضا؛ پژوهشگر و ارزیاب پرونده های علمی
۳۰. دریاب - حسین؛ ارزیاب پرونده های علمی
۳۱. دشتی - سید محمود؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش علوم قرآنی
۳۲. ذبیح زاده روشن - محمدهادی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۳۳. رسایی - موسی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۳۴. رضایی بیرجندی - علی؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها
۳۵. رفعت نژاد - محمدنقی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۶. رمضانی - حسن؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۳۷. روحی - ابوالفضل؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۳۸. زهدی - مجید؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۳۹. سامانی - سید محمود؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۴۰. سحرخوان - محمد؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش مقابله و بازبینی علمی
۴۱. شفیعی - حسین؛ ارزیاب محتوایی مقالات و عضو بخش ویرایش
۴۲. صادقی - تقی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۳. صادقی فدکی - سید جعفر؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۴۴. عالیشاهی - احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۵. عبدالله آبادی - سلیمان؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۴۶. عزیزی کیا - غلامعلی؛ مشاور علمی
۴۷. قاسمیان - علی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۸. کوثری - عباس؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها
۴۹. گودرزی - محمود؛ پژوهشگر و ارزیاب پرونده های علمی

۵۰. گرامی - علی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۵۱. مجدی - عبدالصمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۵۲. مصطفی پور - محمدرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۳. معموری - علی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش معارف و مفاهیم

۵۴. مغیثی - غلامرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۵. موسوی احمدآبادی - سید مجتبی؛ پژوهشگر بخش گزینش و تعریف مدخلها

۵۶. مهندسی - محمد مهدی؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۷. نکونام - جعفر؛ مشاور علمی

۵۸. واسعی - سید علیرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش تاریخ و اعلام (تا سال ۱۳۸۱)

۵۹. هاشم زاده - محمدعلی؛ مشاور کتابشناسی

۶۰. یوسف زاده - حسینعلی؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی

۶۱. یوسفی مقدم - محمدصادق؛ ارزیاب محتوایی مقالات

همکاران پشتیبانی علمی

۱. آزادی - باب الله؛ خدمات نشر

۲. ابراهیمی - سید هادی؛ حروف نگار

۳. جعفری - محمدتقی؛ حروف نگار

۴. حائری نژاد - اسماعیل؛ امور اجرایی بخش پرونده علمی

۵. حسن پور - حسین؛ کتابدار

۶. حسینی - سید رحیم؛ مصحح و مقابله گر

۷. حسینی - سید شکرالله؛ مصحح و مقابله گر

۸. سادات - سید علی (و همکاران)؛ مسئول بخش خدمات پژوهشی

۹. عشرتی - غلام عباس (و همکاران)؛ معاون اداری مالی

۱۰. گودرزی - محمد؛ دبیر اجرایی

۱۱. لطفی - مهدی؛ بانک اطلاعات

۱۲. موسوی عبادی - سید اسدالله؛ رئیس اداره فناوری و فرآوری اطلاعات

۱۳. مولوی - علی؛ تکثیرگر

مداخل و موضوعات جلد چهارم :

افق مبین => افق ...	اغوا => ضلالت	اعجاز قرآن
إفك => قصه افك	إفتاء => فتوا	أعداد
إفلاس => اعسار	إفترأ	إعدام
أفلاك => فلك	إفراط و تفريط => ...	أعراب
اقانیم سه گانه => ...	افزون طلبی => ...	إعراب قرآن
إقتداء => اسوه	إفساد => فساد	أعراف => اصحاب ...
اقتدار => قدرت	افسانه => اساطیر	أعراف / سوره
إقتصاد	افسانه غرائیق	إعسار
إقرار	افسون => سحر	أعلام قرآن
اقرب => قریب/اسما ...	إفطار => روزه	اعلم => علیم/اسما ...
أقرع بن حابس	أفعال خدا => اسما ...	اعلی => علی/اسما ...
اقلیت و اکثریت	افق اعلی	اعلی/سوره

امید	امتحان	اکثریت => اقلیت ...
امیرالمؤمنین => ...	امت قائمه	...
أمیمة دختر ...	امت مسلمه	إكراه
امیه بن ابی صلت ...	امت مقتصده	اکرم => ذوالجلال ...
امیه بن خلف	امت وسط	اکمال دین
انابه	ام جمیل	الاغ
انار	ام حبیبه	التقاط
انبیاء(علیهم ...	ام حکم بنت ابی ...	الحاد => کفر
انبیاء/سوره	امداد => نصرت	الفت => دوستی
انتحار => خودکشی	امدادهای غیبی	الگو => اسوه
انتقام	امری القیس بن ...	الله
أنجیر	امر الهی	الواح موسی
انجیل	امربه معروف و ...	الوان => رنگ
انحصارطلبی	ام رومان	إله
اندوه => حزن	ام سلمه	إلهام
اندرز => موعظه	ام شریک انصاری	إلیاس
اندیشه => تفکر	امضا و تأسیس	الیاسین => الیاس
انذار	ام عماره انصاری	ألینسع
إنساء	ام القری => مگه	ام ایوب => ...
انسان	ام الكتاب	إمامت
انسان/سوره	ام كجه (كحه) ...	امام حسن (علیه ...
انسان کامل	ام كلثوم بنت ...	امام حسین (علیه ...
أنس بن نضر	ام كلثوم بنت ...	امام علی(علیه ...
إنشاء	ام المؤمنین => ...	امام مبین
إنشاءالله => ...	ام مهزول بنت ...	امام مهدی(علیه ...
انشراح/سوره	امنیت	امامیه => شیعه
انشقاق/سوره	امهال => استدراج	امان
انصاب	أمی	امانت
انصار	امیون => امی	امت

انصار عیسی(علیه ...

انصاف => عدل

انطاکیه

انعام

انعام/سوره

انفاق

کتاب شناسی

همکاران علمی جلد چهارم :

۱۲. اکبری کارمزدی - محمد؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۳. الله اکبری - محمد؛ مشاور علمی
۱۴. اورعی - مرتضی؛ مسئول بخش گزینش و تعریف مدخلها
۱۵. ایازی - سید محمدعلی؛ مشاور علمی
۱۶. ایمانی مقدم - رحمت الله؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۷. ایمانی مقدم - علیرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۱۸. بابایی - علی اکبر؛ مشاور علمی
۱۹. پیرعباسی - یحیی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۲۰. جمالی - احمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۲۱. حسینی زاده - سید عبدالرسول؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۲۲. حسینی (ژرفا) - سید ابوالقاسم؛ مشاور علمی
۲۳. حیدری - جعفر؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۱. آقازاده - فتاح؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۲. ابوطالبی - محمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۳. احمدی - ابوالفضل؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴. ارجی - علی اکبر؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۵. اسحاق نیا - رضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات، مسئول بخش فلسفه و کلام و عضو شورای علمی دائرة المعارفها
۶. اسدی - علی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش ادیان
۷. اسدی کاخکی - سید مصطفی؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۸. اسعدی - محمد؛ مشاور علمی
۹. اسلامی - علی؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها و مسئول بخش ویرایش
۱۰. اسماعیلی - مهران؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسؤول بخش تاریخ و اعلام
۱۱. اسماعیلی جوینانی - اسماعیل؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۲۴. خامه گر - محمد؛ مشاور علمی

۲۵. خراسانی - علی؛ مسئول دائرة المعارف، مسئول بخش تدوین مقالات و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها

۲۶. خراسانی - لطف الله؛ ارزیاب پرونده های علمی و مسئول بخش پرونده علمی

۲۷. خراسانی - محمد مهدی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۲۸. خراسانی نژاد - رضا؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۲۹. خیرخواه علوی - سید علی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۳۰. دریاب - حسین؛ ارزیاب پرونده های علمی

۳۱. دشتی - سید محمود؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش علوم قرآنی

۳۲. ذبیح زاده روشن - محمد هادی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۳۳. رضایی بیرجندی - علی؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها

۳۴. رفعت نژاد - محمد تقی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۳۵. رمضان - حسن؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۳۶. زهدی - مجید؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۳۷. سادات - سید احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۳۸. سامانی - سید محمود؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۳۹. سحرخوان - محمد؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش مقابله و بازبینی علمی

۴۰. سعادت تبار - علی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۴۱. شاکر - محمد کاظم؛ مشاور علمی

۴۲. صادقی فدکی - سید جعفر؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۴۳. طیبی - احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۴۴. عبدالله آبادی - سلیمان؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۴۵. قدمی - غلامرضا؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۴۶. کوثری - عباس؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها

۴۷. گودرزی - محمود؛ پژوهشگر و ارزیاب پرونده های علمی

۴۸. گرامی - علی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۴۹. مجدی - عبدالصمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۵۰. محقق - مصطفی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۵۱. مصباحی - محمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۵۲. مصطفی پور - محمدرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۳. معرفت - محمد هادی؛ مشاور علمی

۵۴. معموری - علی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش معارف و مفاهیم

۵۵. معموری - محمد جواد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۵۶. مغیثی - غلامرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۷. موسوی احمدآبادی - سید مجتبی؛ پژوهشگر بخش گزینش و تعریف مدخلها

۵۸. مهندسی - محمد مهدی؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۹. نکونام - جعفر؛ مشاور علمی

۶۰. واسعی - سید علیرضا؛ مشاور علمی

۶۱. هاشمی - سید رضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش فقه و حقوق

۶۲. یوسف زاده - حسینعلی؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی

۶۳. یوسفی مقدم - محمدصادق؛ ارزیاب محتوایی مقالات

همکاران پشتیبانی علمی

۱. آزادی - باب الله؛ مسئول خدمات نشر

۲. اسماعیلی - سید محمد؛ مصحح و مقابله گر

۳. جعفری - اباندر؛ مدیریت نرم افزار کتابخانه

۴. جعفری - محمد تقی؛ حروفنگار

۵. حائری نژاد - اسماعیل؛ امور اجرایی بخش پرونده علمی

۶. حسن پور - حسین؛ کتابدار

۷. رضازاده - مهدی؛ کتابدار

۸. سادات - سید علی (و همکاران)؛ مسئول بخش خدمات پژوهشی

۹. عشرتی - غلامعباس (و همکاران)؛ معاون اداری مالی

۱۰. فطرس - اسدالله؛ کتابدار

۱۱. گودرزی - محمد؛ دبیر اجرایی

۱۲. موسوی پور - سید محمدحسین؛ مدیریت کتابخانه

۱۳. موسوی تبار - سید جعفر؛ مصحح و مقابلہ گر

۱۴. موسوی عبادی - سید اسداللہ؛ رئیس ادارہ فناوری و فرآوری اطلاعات

۱۵. مولوی - علی؛ تکثیرگر

۱۶. ہاشم زادہ - محمدعلی؛ کتابشناس

مداخل و موضوعات جلد پنجم :

انفال	اہل انجیل => ...	ایوب(ع)
انفال/سورہ	اہل بغی => بغی	بئر معونہ
انفطار/سورہ	اہل بیت(ع)	باب حطہ
انکار => تکذیب	اہل بیت و قرآن	بابل
انگشت	اہل التقوی	باد
انگور	اہل حضور => ...	بادی => مبدئ / ...
اوس بن صامت ...	أهل الذکر	بادیہ نشینی => ...
اوس بن قیظی	اہل ذمہ	باران
اوس و خزرج	اہل قبا => مسجد ...	بارداری
اولاد => فرزند	اہل کتاب	باری
اول	اہل لوط => آل لوط	بازار
اولوا الابصار => ...	اہل مدین => اصحاب ...	بازو => دست
اولوا الارحام =>	بازی => لہب و لعب
اولوا الالباب => ...	اہل مکہ => مکہ	باسط
اولوا الامر	اہل نوح => نوح	باطش
اولوا العزم	اہل یثرب => مدینہ	باطل
اولوا العلم => ...	ایام اللہ	باطن
اولوا القربی => ...	ایام تشریق	باعث
اولیاء اللہ	ایثار	باغ
اولیای شیطان => ...	ایرانیان	باغدار متکبر => ...
اولی / اسما و ...	ایشاع بنت فاقوذ ...	باغ سوختہ => ...
اهداف و مقاصد سور ...	ایلاء	باقی
	ایئله	باقیات الصالحات
	ایمان	بال
	ائمہ => امامت	بالش => متکا
	ائمہ کفر	بالغ

برهان صدیقین	برادر	بانی السماء
برهان فطرت => ...	برادران یوسف => ...	بت پرستی
برهان محبت	برادری => اخوت	بَحْرَى بن عمرو
برهان نظم	برائت => تبری	بَجیرای راهب
بز	برائت / سوره => ...	بحیره => جاهلیت
بستر => خوابگاه	برج	بُخْتُ نُصْر
بُسر (بشر) بن ...	بردباری => حلم	بخل
بسمله	بردگی	بداء
بشارت	برزخ	بدر / سرزمین => ...
بشر => انسان	برصیصا	بدر / غزوه
بصیر	برف => تگرگ	بدر صغرا
بصیرت	برق => رعد و برق	بدعت
بعل	برکت	بدن
بغض	برگ	بدوی => اعراب
بغی	برگزیدگی => اصطفی	بدهی => دین
بقره/سوره	بروج	بدیع
بقعه مبارک	بروج/سوره	بدیع => صنایع ...
کتاب شناسی	برّوع بنت ...	بُدَیْل بن ابی ...
	برهان	بُدَیْل بن وِرْقَاء
	برهان امکان و ...	بَرّ
	برهان تمنع	بَرّ => خشکی
	برهان حدوثوقدم	بَرّ => ابرار
	برهان حرکت	بَرَاء بن مَعْرور ...

همکاران علمی جلد پنجم :

۵. اسدی کاخکی - سید مصطفی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و عضو شورای گروه علمی دائرة المعارفها
۶. اسعدی - محمد؛ مشاور علمی
۷. اسلامی - علی؛ عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها و مسئول بخش ویرایش
۸. اسماعیلی - مهران؛ مسئول بخش تاریخ و اعلام
۹. اسماعیلی جوینانی - اسماعیل؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۱. ابوطالبی - محمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۲. ارجی - علی اکبر؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳. اسحاق نیا - رضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات، مسئول بخش فلسفه و کلام و عضو شورای علمی دائرة المعارفها
۴. اسدی - علی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش ادیان

۳۷. سحرخوان - محمد؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش
مقابله و بازیابی علمی

۳۸. سعادت‌ی تبار - علی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۳۹. شاکر - محمد کاظم؛ مشاور علمی

۴۰. صادقی فدکی - سید جعفر؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۴۱. طیبی - احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۴۲. عالیشاهی - احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۴۳. فرزین - حمید رضا؛ مشاور علمی

۴۴. قاسمیان - علی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۴۵. قدمی - غلامرضا؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۴۶. گودرزی - محمود؛ پژوهشگر و ارزیاب پرونده های علمی

۴۷. گرامی - علی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۴۸. مجدی - عبدالصمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۴۹. محقق - مصطفی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۵۰. مصباحی - محمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۵۱. مصطفی پور - محمدرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۲. معرفت - محمد هادی؛ مشاور علمی

۵۳. معموری - علی؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش
معارف و مفاهیم

۵۴. معموری - محمد جواد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۵۵. مغیثی - غلامرضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۶. موسوی احمد آبادی - سید مجتبی؛ پژوهشگر بخش گزینش و
تعریف مدخلها

۵۷. مهندسی - محمد مهدی؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۵۸. نصیری - علی؛ مشاور علمی

۵۹. نکونام - جعفر؛ مشاور علمی

۶۰. واسعی - سید علیرضا؛ مشاور علمی

۶۱. هاشمی - سید رضا؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش
فقه و حقوق

۶۲. یوسف زاده - حسینعلی؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی

۱۰. اصغریپور، محسن؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۱۱. اکبری کارمزدی - محمد؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی

۱۲. الله اکبری - محمد؛ مشاور علمی

۱۳. انصاری نیا - الله مراد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۱۴. اورعی - مرتضی؛ مسئول بخش گزینش و تعریف مدخلها

۱۵. ایمانی مقدم - رحمت الله؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی

۱۶. بابایی - علی اکبر؛ مشاور علمی

۱۷. پیرعباسی - یحیی؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۱۸. ثابتی - محسن؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۱۹. جمالی - احمد؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۲۰. حسینی زاده - سید عبدالرسول؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۲۱. حسینی (ژرفا) - سید ابوالقاسم؛ مشاور علمی

۲۲. حیدری - جعفر؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۲۳. خامه گر - محمد؛ مشاور علمی

۲۴. خراسانی - علی؛ مسئول دائرة المعارف، مسئول بخش تدوین
مقالات و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها

۲۵. خراسانی - لطف الله؛ مسئول بخش پرونده علمی

۲۶. خراسانی - محمد مهدی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۲۷. خراسانی نژاد - رضا؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۲۸. خیرخواه علوی - سید علی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۲۹. دریاب - حسین؛ ارزیاب پرونده های علمی

۳۰. دشتی - سید محمود؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش
علوم قرآنی

۳۱. ذبیح زاده روشن - محمد هادی؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۳۲. رضایی بیرجندی - علی؛ عضو شورای علمی گروه دائرة
المعارفها

۳۳. رمضان‌ی - حسن؛ ارزیاب محتوایی مقالات

۳۴. زهدی - مجید؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۳۵. سادات - سید احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۳۶. سامانی - سید محمود؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات

۶۳. یوسفی مقدم - محمد صادق؛ ارزیاب محتوایی مقالات و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها

همکاران پشتیبانی علمی

۱. آزادی - باب الله؛ مسئول خدمات نشر
۲. اسماعیلی - سید محمد؛ مصحح و مقابله گر
۳. جعفری - اباذر؛ مدیریت نرم افزار کتابخانه
۴. جعفری - محمدتقی؛ حروفنگار
۵. حائری نژاد - اسماعیل؛ امور اجرایی بخش پرونده علمی
۶. حسن پور - حسین؛ کتابدار
۷. حسینی - سید شکر الله؛ مصحح و مقابله گر
۸. رضازاده - مهدی؛ کتابدار
۹. سادات - سید علی (و همکاران)؛ مسئول بخش خدمات پژوهشی
۱۰. عشرتی - غلامعباس (و همکاران)؛ معاون اداری مالی
۱۱. فطرس - اسدالله؛ کتابدار
۱۲. گودرزی - محمد؛ دبیر اجرایی
۱۳. موسوی پور - سید محمد حسین؛ مدیریت کتابخانه
۱۴. موسوی تبار - سید جعفر؛ مصحح و مقابله گر
۱۵. موسوی عبادی - سید اسدالله؛ رئیس اداره فناوری و فرآوری اطلاعات
۱۶. مولوی - علی؛ تکثیرگر
۱۷. هاشم زاده - محمدعلی؛ کتابشناس

مداخل و موضوعات جلد ششم :

بکائین

بکارت

بقیة الله

بِهشت آدم	بنی سَلْمَه	بکه
بِهشت شداد	بنی سُلَيم	بلا
بيابان	بنی سهم	بلاغت قرآن
بيت الله	بنی ضَمْرَة بن ...	بلال بن رباح حبشی
بيت الحرام	بنی عامر بن صعصعه	بلد
بيت العتيق	بنی عبدالدار	بلد / سوره
بيت المعمور	بنی عبد شمس	بلد امين
بيت المقدس	بنی عبدالمطلب	بلعام
بيعت	بنی عبد مناف	بَلْعَم باعورا
بيعت حديبيه	بنی عمرو بن عمير	بلقيس بنت شراحيل
بيعت رضوان	بنی غطفان	بلوغ
بيعت شجره	بنی غفار	بَنّايى
بيعت عشره	بنی قُرَيْظَه	بندگی
بيعت عقبه	بنی قَيْنُقَاع	بنی آدم
بيعت نساء	بنی کنانه	بَنى أُبَيْرِق
بيع و شراء	بنی ليث بن بكر	بنی اسد بن خزيمه
بيمارى	بنی محارب	بنی اسرائيل
بينايى	بنی مُدَلِج	بنی اسرائيل / ...
بينه / سوره	بنی مُصْطَلِق	بنی أَسْلَم
بينى	بنی مغيره	بنی أشجع
بيوه	بنی مُقَرَّن ...	بنيامين
پا	بنی نضير / قبيله ...	بنی اميه
پاداش	بنی هاشم	بنی ثعلبه
پادشاهى	بو	بنی ثقف
پاکدامنى	بوزينه	بنی جَدِيمَه
پاکيزگى	بول غابط	بنی حارث
پدر	بهتان	بنی حارثه
پدر ابراهيم	بهداشت	بنی خزاعه
پدر شوهر	بهشت	بنی خزيمه

پیار	پدر مریم
پیامبر اکرم(صلی ...	پرستش
پیراهن	پرسش و پاسخ
پیروزی	پرنده
پیروی	پروانه
پیری	پروردگار
پیسی	پرهیزگاری
پیشانی	پستان
پیشواز	پسر
پیشوایی	پسران آدم
پی کردن	پسر برادر
پیمان	پسر خواندگی
پیمانہ	پسر شوهر
پیه	پسر لقمان
کتاب شناسی	پسر خواهر
	پسر نوح
	پشت
	پشم
	پشه
	پشیمانی
	پلیدی
	پناہندگی
	پنجاه ہزار سال
	پند
	پوست
	پوشاک
	پول
	پولس
	پہلو

۱. ابوطالبی - محمدپژوهشگر، بخش تدوین مقالات
۲. اسحاق نیا - رضاارزیاب محتوایی مقالات، مسئول بخش فلسفه و کلام و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها
۳. اسدی - علی، ارزیاب محتوایی مقالات، و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها
۴. اسدی کاخکی - سید مصطفی، ارزیاب محتوایی مقالات
۵. اسعدی - محمد، مشاور علمی
۶. اسلامی - علی، جانشین مدیر دائرة المعارف، عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها و مسئول بخش ویرایش
۷. اسماعیلی - مهران، ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش تاریخ و اعلام
۸. اسماعیلی جوینانی - اسماعیل، پژوهشگر بخش پرونده علمی
۹. اصغرپور، محسن، پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۰. اعرافی، محمد، پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۱. اکبری کارمزدی - محمد، پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۲. الله اکبری - محمد، مشاور علمی
۱۳. اورعی - مرتضی، ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش گزینش و تعریف مدخلها
۱۴. ایمانی مقدم - رحمت الله، پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۵. بابایی - علی اکبر، مشاور علمی
۱۶. جعفریان - رسول، مشاور علمی
۱۷. جمالی - احمد، ارزیاب محتوایی مقالات
۱۸. حسینی زاده - سید عبدالرسول، ارزیاب محتوایی مقالات
۱۹. حسینی (ژرفا) - سید ابوالقاسم، مشاور علمی
۲۰. خامه گر - محمد، مشاور علمی
۲۱. خراسانی - علی، مدیر دائرة المعارف و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها
۲۲. خراسانی - لطف الله، مسئول بخش پرونده علمی
۲۳. خراسانی - محمد مهدی، پژوهشگر بخش فقه و حقوق
۲۴. خیرخواه علوی - سید علی، پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۲۵. داداش نژاد - منصور، مشاور علمی
۲۶. دریاب - حسین، ارزیاب پرونده های علمی
۲۷. دشتی - سید محمود، ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش علوم قرآنی
۲۸. ذبیح زاده روشن - محمد هادی، پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۲۹. رفعت نژاد - محمدتقی، پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۰. رضانی - حسن، ارزیاب محتوایی مقالات
۳۱. زهدی - مجید، پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۳۲. سامانی - سید محمود، پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۳۳. سحرخوان - محمد، ارزیاب محتوایی مقالات، مسؤل بخش مقابله و بازبینی علمی و دبیر گروه دائرة المعارفها
۳۴. شاکر - محمد کاظم، مشاور علمی
۳۵. صادقی فدکی - سید جعفر، ارزیاب محتوایی مقالات
۳۶. صفی - سید مجتبی، پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۷. عالیشاهی - احمد، پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۸. فرزین - حمید رضا، مشاور علمی
۳۹. قدیمی - غلامرضا، پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۴۰. گودرزی - محمود، ارزیاب پرونده های علمی و پژوهشگر بخش مقابله علمی
۴۱. گرامی - علی، پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۴۲. مجدی - عبدالصمد، پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۴۳. مصطفی پور - محمدرضا، مشاور علمی
۴۴. معرفت - محمد هادی، مشاور علمی
۴۵. معموری - علی، ارزیاب محتوایی مقالات، مسئول بخش معارف و مفاهیم و عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها
۴۶. معموری - محمد جواد، پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۴۷. مغیثی - غلامرضا، ارزیاب محتوایی مقالات

۴۸. موسوی احمد آبادی - سید مجتبیٰ، پژوهشگر بخش گزینش و
تعریف مدخلها

۴۹. نکونام - جعفر، مشاور علمی

۵۰. هاشم زاده - محمد علی، مشاور کتابشناسی

۵۱. هاشمی - سید رضا، ارزیاب محتوایی مقالات و مسئول بخش
فقه و حقوق

۵۲. یوسف زاده - حسینعلی، پژوهشگر بخش مقابله علمی

۵۳. یوسفی مقدم - محمد صادق، ارزیاب محتوایی مقالات

همکاران پشتیبانی علمی

۱. آزادی - باب الله، مسئول خدمات نشر

۲. جعفری - عباس، مصحح و مقابله گر

۳. جعفری - محمدتقی، حروف نگار

۴. حائری نژاد - اسماعیل، امور اجرایی بخش پرونده علمی

۵. حسن پور - حسین، کتابدار

۶. حسینی - سید رحیم، مصحح و مقابله گر

۷. حسینیان بالی - سید ابراهیم، کتابدار

۸. رضازاده - مهدی، کتابدار

۹. ذاکر رضوی - سید محمد کاظم، مصحح و مقابله گر

۱۰. کاظمی، محمد، تکثیرگر

۱۱. گودرزی - محمد، دبیر اجرایی

۱۲. موسوی پور - سید محمد حسین، مدیریت کتابخانه

۱۳. موسوی عبادی - سید اسدالله، رئیس اداره فناوری و فرآوری
اطلاعات

تَبذیر => اسراف

تَبَرُّه

تَبَرَّج

تَبَرَّك

تَبَرِّي => تولى و ...

تَبَسُّم => خنده

تُبُّع / قوم => ...

تَبَعِيد

تَبَعِیض => عدالت

تَبَعِیض نژادی => ...

تَبْلِیغ

تَبْوَك

تَبَّه

تَبَثْلِیث

تَبَارَت

تَبَجَّس

تَبَجْسَم اَعْمَال

تجوید

تَحَجَّر => ارتجاع

تحدی

تحریف

تحریف ناپذیری ...

تحريم / سوره

تحول انواع => ...

تحیت

تحریر

تخت

تخطئه و تصویب

تخلی

تَدَبَّر => تفکر

تَذْکِیْه

تذهیب قرآن

ترادف

ترازو => کیل و ...

مداخل و موضوعات جلد هفتم :

تابستان

تابعین

تابوت عهد

تارح => آزر

تاریخ

تاریخ قرآن

تاریخگذاری قرآن

تاریکی => ظلمت

تازیانه

تأسف => حسرت

تأسیس و امضا => ...

تالی الانباء / ...

تأویل

تبارك / سوره => ...

تَبَثُّل

تعجب	تربیت = < تعلیم و ...
تعدد زوجات	ترتیل
تعدی = < ظلم	ترجمه قرآن
تعریض	ترجمه قرآن به ...
تعزیر	ترجمه قرآن به ...
تعصّب = < حمیّت	ترس = < خوف
تعظیم = < احترام	ترك اولی = < عصمت
تعقل = < تفکّر	ترکه = < ارث
تعلیم و تربیت	ترور
تغابن / سوره	تزکیه
تغنی به قرآن	تزیین
تفاخر	تساهل و تسامح = < ...
	تسبیح
	تسخیر
	تسلیم
	تسنیم
	تشبیه
	تشبیه در قرآن
	تشنگی
	تشیع = < شیعه
	تصلیب
	تصویب = < تخطئه و ...
	تضاد
	تضرع
	تطهیر = < طهارت
	تطیّر
	تظلم = < دادخواهی
	تعاون
	تعبیر خواب = < ...

همکاران علمی جلد هفتم :

۱۸. جمالی - احمد ؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۱۹. حسینی - سید سعید ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۲۰. حسینی زاده - سید عبدالرسول ؛ ارزیاب محتوایی مقالات علوم قرآنی
۲۱. حسینی (ژرفا) - سید ابوالقاسم ؛ مشاور علمی بخش ویرایش
۲۲. خامهگر - محمد ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۲۳. خراسانی - علی ؛ مدیر گروه دائرةالمعارفها، عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۲۴. خراسانی - لطف الله ؛ مسئول بخش پرونده علمی و ارزیاب پرونده های علمی
۲۵. خراسانی - محمد مهدی ؛ پژوهشگر بخش فقه و حقوق
۲۶. خیرخواه علوی - سید علی ؛ پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۲۷. داداش نژاد - منصور ؛ مشاور علمی بخش تاریخ و اعلام
۲۸. دشتی - سید حبیب ؛ پژوهشگر بخش علوم قرآنی
۲۹. دشتی - سید محمود ؛ مسئول بخش علوم قرآنی و ارزیاب محتوایی مقالات
۳۰. ذبیح زاده روشن - محمد هادی ؛ پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۳۱. رفعت نژاد - محمدتقی ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۲. رمضانی - حسن ؛ عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۳۳. زهدی - مجید ؛ پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۳۴. سادات - سید احمد ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۵. سامانی - سید محمود ؛ پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۳۶. سبحانی نیا - حسین ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی

۱. ابوطالبی - محمد ؛ پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۲. ارشاد خواه - اسماعیل ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳. اسحاق نیا - رضا ؛ مسئول بخش فلسفه و کلام، عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۴. اسدی - علی ؛ مسئول بخش ادیان، عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۵. اسعدی - محمد ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۶. اسلامی - علی ؛ عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۷. اسماعیلی - مهران ؛ مسئول بخش تاریخ و اعلام و ارزیاب محتوایی مقالات
۸. اصغرپور - محسن ؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۹. اعرافی - محمد ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۰. اکبرزاده - رجب ؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی و پرونده علمی
۱۱. اکبری کارمزدی - محمد ؛ ارزیاب محتوایی مقالات و پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۲. الله اکبری - محمد ؛ مشاور علمی بخش تاریخ و اعلام
۱۳. اورعی - مرتضی ؛ مسئول بخش گزینش و تعریف مدخلها و ارزیاب محتوایی مقالات
۱۴. ایمانی مقدم - رحمت الله ؛ ارزیاب محتوایی مقالات، پژوهشگر بخش مقابله علمی و پرونده علمی
۱۵. بابایی - علی اکبر ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۱۶. پیرعباسی - یحیی ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۷. جعفریان - رسول ؛ مشاور علمی بخش تاریخ و اعلام

۳۷. سحرخوان - محمد ؛ مسؤول بخش مقابله و بازبینی علمی، دبیر گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۳۸. شاکر - محمد کاظم ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۳۹. صادقی فدکی - سید جعفر ؛ ارزیاب محتوایی مقالات فقه و حقوق
۴۰. ضرغامزاده - رضا ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۱. عالیشاهی - احمد ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۲. قدمی - غلامرضا ؛ پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۴۳. گودرزی - محمود ؛ ارزیاب پرونده‌های علمی و پژوهشگر بخش مقابله علمی
۴۴. گرامی - علی ؛ پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۴۵. لطفی مقدم - علی اصغر ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۶. مزینانی - محمدجعفر ؛ مدیر پژوهش
۴۷. معرفت - محمد هادی ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۴۸. مصباحی - محمد ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۹. معموری - علی ؛ مسئول بخش معارف و مفاهیم و ارزیاب محتوایی مقالات
۵۰. معموری - محمد جواد ؛ پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۵۱. مغیثی - غلامرضا ؛ مشاور علمی بخش فقه و حقوق
۵۲. منصوری - نزار ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۵۳. ملك محمدی - مهدی ؛ پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۵۴. موسوی احمد آبادی - سید مجتبی ؛ پژوهشگر بخش گزینش و تعریف مدخلها
۵۵. نکونام - جعفر ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۵۶. هاشم‌زاده - محمد علی ؛ مشاور کتابشناسی
۵۷. هاشمی - سید رضا ؛ مسئول بخش فقه و حقوق و ارزیاب محتوایی مقالات
۵۸. یوسف‌زاده - حسینعلی ؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۵۹. یوسفی مقدم - محمد صادق ؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مدیر مرکز فرهنگ و معارف قرآن
- همکاران پشتیبانی علمی
۶۰. آزادی - باب‌الله ؛ کارشناس امور نشر
۶۱. جعفری - محمدتقی ؛ حروف‌نگار
۶۲. جعفری موحد - عباس ؛ مصحح و مقابله‌گر
۶۳. حائری‌نژاد - اسماعیل ؛ امور اجرایی بخش پرونده علمی
۶۴. حسن‌پور - حسین ؛ کتابدار
۶۵. حسینی - سید رحیم ؛ مصحح و مقابله‌گر
۶۶. حسینیان بالی - سید ابراهیم ؛ کتابدار
۶۷. رضازاده - مهدی ؛ کتابدار
۶۸. ذاکر رضوی - سید محمد کاظم ؛ مصحح و مقابله‌گر
۶۹. کاظمی - محمد ؛ تکثیرگر
۷۰. گودرزی - محمد ؛ دبیر اجرایی
۷۱. موسوی پور - سید محمد حسین ؛ مدیریت کتابخانه
۷۲. موسوی عبادی - سید اسدالله ؛ رئیس اداره فناوری و فرآوری اطلاعات

مداخل و موضوعات جلد هشتم :

تکثرگرایی دینی	تفسیر
تکدی	تفکر
تکذیب	تفویض => جبر ...
تکرار در قرآن ...	تقدیر => قضا و ...
تکفیر => احباط و ...	تقدیس
تکفیر => کفر	تقرّب
تکلم => سخن	تقسیمات سور => ...
تکلیف	تقسیمات قرآن
تکویر / سوره	تقصیر => حلق و ...
تگرگ	تقلید
تلاوت	تقلید (در حج) => ...
تلخی => مزه‌ها	تقوا
تمايلات جنسی => ...	تقویم
تمثال => مجسمه	تقیه
تمثل	تکاتر
تمدن	تکاتر / سوره
تمسخر => استهزاء	تکامل انواع => ...
تمیم‌داری لخمی	تکبر
تناسب آیات و ...	تکبیر
	تکبیرة الاحرام => ...

همکاران علمی جلد هشتم :

۱۴. اورعی - مرتضی ؛ مسئول بخش گزینش و تعریف مدخلها و ارزیاب محتوایی مقالات
۱۵. ایمانی مقدم - رحمت الله ؛ ارزیاب محتوایی مقالات، پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۶. بابایی - علی اکبر ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۱۷. جمالی - احمد ؛ مسئول بخش اخلاق و ارزیاب محتوایی مقالات
۱۸. حسینی - سید سعید ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۹. حسینی زاده - سید عبدالرسول ؛ ارزیاب محتوایی مقالات علوم قرآنی
۲۰. حسینی (ژرفا) - سید ابوالقاسم ؛ مشاور علمی بخش ویرایش
۲۱. خراسانی - علی ؛ مدیر گروه دائرةالمعارف ها، عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۲۲. خراسانی - لطف الله ؛ مسئول بخش پرونده علمی و ارزیاب پرونده های علمی
۲۳. خیرخواه علوی - سید علی ؛ پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۲۴. داداش نژاد - منصور ؛ مشاور علمی بخش تاریخ و اعلام
۲۵. دشتی - سید حبیب ؛ پژوهشگر بخش علوم قرآنی
۲۶. ذبیح زاده روشن - محمد هادی ؛ پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۲۷. رضوانی - حسن ؛ عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات

۱. ابوطالبی - محمد ؛ ارزیاب محتوایی مقالات و پژوهشگر بخش تدوین مقالات
۲. ارشاد خواه - اسماعیل ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳. اسحاق نیا - رضا ؛ مسئول بخش فلسفه و کلام، عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۴. اسدی - علی ؛ مسئول بخش ادیان، عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارف ها و ارزیاب محتوایی مقالات
۵. اسعدی - محمد ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۶. اسلامی - علی ؛ عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارف ها و ارزیاب محتوایی مقالات
۷. اسماعیلی - مهران ؛ مسئول بخش تاریخ و اعلام و ارزیاب محتوایی مقالات
۸. اصغرپور - محسن ؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۹. اعرابی - غلامحسین ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۱۰. اعرافی - محمد ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۱. اکبرزاده - رجب ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۲. اکبری کارمزدی - محمد ؛ ارزیاب محتوایی مقالات و پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۳. الله اکبری - محمد ؛ مشاور علمی بخش تاریخ و اعلام

۲۸. زنگنه - مهدی؛ پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۲۹. سادات - سید احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۰. سامانی - سید محمود؛ پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۳۱. سبحانی نیا - حسین؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۲. سحرخوان - محمد؛ مسؤل بخش مقابله و بازبینی علمی، دبیر گروه دائرةالمعارف ها و ارزیاب محتوایی مقالات
۳۳. شاکر - محمد کاظم؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۳۴. صادقی فدکی - سید جعفر؛ ارزیاب محتوایی مقالات فقه و حقوق
۳۵. ضرغام زاده - رضا؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۶. طیب حسینی - سید محمود؛ مسؤل بخش علوم قرآنی و ارزیاب محتوایی مقالات
۳۷. عالیشاهی - احمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۸. قدمی - غلامرضا؛ پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۳۹. گودرزی - محمود؛ ارزیاب پرونده های علمی و پژوهشگر بخش مقابله علمی
۴۰. لسانی فشارکی - محمدعلی؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۴۱. مزینانی - محمدجعفر؛ مدیر پژوهش
۴۲. مصباحی - محمد؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۳. معموری - علی؛ مسؤل بخش معارف و مفاهیم و ارزیاب محتوایی مقالات
۴۴. معموری - محمد جواد؛ پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۴۵. ملك محمدی - مهدی؛ پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۴۶. مؤدب - سیدرضا؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۴۷. موسوی احمد آبادی - سید مجتبی؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۴۸. نصیری - علی؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۴۹. مهتاب - رضا؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۵۰. مهدوی راد - محمدعلی؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۵۱. نجارزادگان - فتح الله؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۵۲. نگونام - جعفر؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۵۳. هاشمی - سید رضا؛ مسؤل بخش فقه و حقوق و ارزیاب محتوایی مقالات
۵۴. یوسف زاده - حسینعلی؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۵۵. یوسفی مقدم - محمد صادق؛ ارزیاب محتوایی مقالات و مدیر مرکز فرهنگ و معارف قرآن
- همکاران پشتیبانی علمی
۵۶. آزادی - باب الله؛ کارشناس امور نشر
۵۷. جعفری - محمدتقی؛ حروف نگار
۵۸. جعفری موحد - عباس؛ مصحح و مقابله گر
۵۹. حائری نژاد - اسماعیل؛ امور اجرایی بخش پرونده علمی
۶۰. حسن پور - حسین؛ کتابدار
۶۱. حسینی - سید رحیم؛ مصحح و مقابله گر
۶۲. حسینیان بالی - سید ابراهیم؛ کتابدار
۶۳. رضازاده - مهدی؛ کتابدار
۶۴. شوپائی - رمضانعلی؛ مدیریت کتابخانه
۶۵. گلچی - رضا؛ تکثیرگر
۶۶. گودرزی - محمد؛ دبیر اجرایی
۶۷. موسوی عبادی - سید اسدالله؛ رئیس اداره فناوری و فرآوری اطلاعات

مداخل و موضوعات جلد نهم :

ثابت بن ...	توسعہ	تناسخ
ثابت بن رفاعہ	توسل	تنبلی
ثابت بن قیس بن ...	توفیق	تنبیہ
ثابت بن یسار ...	توکل	تنحیم قرآن=>نزول ...
ثروت=>مال	تولد=>ولادت	تندیس=>مجسمہ سازی
ثعلبہ بن حاطب ...	تولی و تبری	تنزیہ و تشبیہ
ثعلبہ بن ...	تولید مثل	تنور
ثعلبہ بن عَنَمَہ ...	تہجد	تَوَاب
ثعلبہ بن ودیعہ ...	تہدید	تواضع
تقیف	تہلیل	توبہ
ثمود	تہمت=>افترا	توبہ/سورہ
ثنویت	تیراندازی	توحید
ثواب	تیمم	توحید / ...
ثوبان بن بُجْدُ	تین / سورہ	تورات
جابر بن عبد اللہ ...	تَّيْہ	توربہ

جُعاله	جَبْت	جاثیه / سوره
جعفر بن ابی طالب	جبر و اختیار	جادو = سحر
جغرافیا	جبرئیل	جاذبه زمین = زمین
جُلاس بن سُؤید ...	جَبَل بن ابی ...	جارود عبیدی
جلای وطن = وطن	جحیم	جاسوسی
جلد = تازیانه	جدال = جدل	جاعل
جماع = آمیزش	جَدّ بن قیس	جالوت
جمال = زیبایی	جَدَل	جام
جمع قرآن	جراحت	جامع
	جرم = گناه	جامعه
	جُرْهُم	جامعیت قرآن = قرآن
	جری و تطبیق	جاودانگی = خلود
	جزا = ثواب، عذاب	جاهلیت
	جزع = صبر	جَبَّار
	جزیه	جَبَّارین صَخَر ...

همکاران علمی جلد نهم :

۱۱. اکبرزاده - رجب ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۲. اکبری کارمزدی - محمد ؛ ارزیاب محتوایی مقالات و پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۳. الله اکبری - محمد ؛ مشاور علمی بخش تاریخ و اعلام
۱۴. اورعی - مرتضی ؛ مسئول بخش گزینش و تعریف مدخل ها و ارزیاب محتوایی مقالات
۱۵. ایمانی مقدم - رحمت الله ؛ ارزیاب محتوایی مقالات و پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۶. جمالی - احمد ؛ مسئول بخش اخلاق و ارزیاب محتوایی مقالات
۱۷. حائری نژاد - اسماعیل ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۱۸. حاج امینی - حمید ؛ پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۱۹. حسینی - سید سعید ؛ پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۲۰. حسینی زاده - سید عبدالرسول ؛ ارزیاب محتوایی مقالات علوم قرآنی
۲۱. حسینی (ژرفا) - سید ابوالقاسم ؛ مشاور علمی بخش ویرایش
۱. ابوطالبی - محمد ؛ ارزیاب محتوایی مقالات
۲. ارجی - علی اکبر ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳. ارشاد خواه - اسماعیل ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴. اسحاقنیا - رضا ؛ مسئول بخش فلسفه و کلام، عضو شورای علمی گروه دائره المعارف ها ؛ و ارزیاب محتوایی مقالات
۵. اسدی - علی ؛ مسئول بخش ادیان، عضو شورای علمی گروه دائره المعارف ها و ارزیاب ؛ محتوایی مقالات
۶. اسعدی - محمد ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۷. اسلامی - علی ؛ عضو شورای علمی گروه دائره المعارف ها، ویراستار و ارزیاب محتوایی ؛ مقالات
۸. اسماعیلی - مهران ؛ مسئول بخش تاریخ و اعلام و ارزیاب محتوایی مقالات
۹. اصغریور - محسن ؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۱۰. اعرابی - غلامحسین ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی

۲۲. خامه‌گر - محمد ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۲۳. خراسانی - ابوالفضل ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۲۴. خراسانی - علی ؛ مدیر دائرة المعارف، عضو شورای علمی گروه دائرة المعارفها و ارزیاب ؛ محتوایی مقالات
۲۵. خراسانی - لطف‌الله ؛ مسئول بخش پرونده علمی و ارزیاب پرونده‌های علمی
۲۶. خراسانی نژاد - رضا ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۲۷. خیرخواه علوی - سید علی ؛ پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۲۸. داداش نژاد - منصور ؛ مشاور علمی بخش تاریخ و اعلام
۲۹. دشتی - سید حبیب ؛ پژوهشگر بخش علوم قرآنی
۳۰. ذبیح‌زاده روشن - محمد هادی ؛ پژوهشگر بخش فلسفه و کلام
۳۱. ذبیحی - عباس ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۲. رضائی - حسن ؛ عضو شورای علمی گروه دائرةالمعارفها و ارزیاب محتوایی مقالات
۳۳. زاهدی - عبدالرضا ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۳۴. زنگنه - مهدی ؛ پژوهشگر بخش علوم قرآنی
۳۵. سادات - سید احمد ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۶. سامانی - سید محمود ؛ پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۳۷. سبحانی‌نیا - حسین ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۳۸. سحرخوان - محمد ؛ مسؤول بخش مقابله و بازبینی علمی، دبیر گروه دائرةالمعارفها ؛ و ارزیاب محتوایی مقالات
۳۹. صادقی فدکی - سید جعفر ؛ ارزیاب محتوایی مقالات فقه و حقوق
۴۰. ضرغام‌زاده - رضا ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۱. طیب حسینی - سید محمود ؛ مسؤول بخش علوم قرآنی و ارزیاب محتوایی مقالات
۴۲. عالیشاهی - احمد ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۳. گودرزی - محمود ؛ ارزیاب پرونده‌های علمی و پژوهشگر بخش مقابله علمی
۴۴. لطفی مقدم - علی اصغر ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۴۵. معموری - علی ؛ مسؤول بخش معارف و مفاهیم و ارزیاب محتوایی مقالات
۴۶. معموری - محمد جواد ؛ پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۴۷. ملك محمدی - مهدی ؛ پژوهشگر بخش معارف و مفاهیم
۴۸. مؤدب - سید رضا ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۴۹. منصوری - نزار ؛ پژوهشگر بخش پرونده علمی
۵۰. موسوی احمد آبادی - سید مجتبی ؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۵۱. نجاتی - محمد سعید ؛ پژوهشگر بخش تاریخ و اعلام
۵۲. نصیری - علی ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۵۳. مهتاب - رضا ؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی
۵۴. مهدوی‌راد - محمد علی ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۵۵. نکونام - جعفر ؛ مشاور علمی بخش علوم قرآنی
۵۶. هاشم‌زاده - محمد علی ؛ مشاور کتابشناسی
۵۷. هاشمی - سید رضا ؛ مسؤول بخش فقه و حقوق و ارزیاب محتوایی مقالات
۵۸. یوسف‌زاده - حسینعلی ؛ پژوهشگر بخش مقابله علمی و بخش ادیان
۵۹. یوسفی مقدم - محمد صادق ؛ ارزیاب محتوایی مقالات فقه و حقوق
- همکاران پشتیبانی علمی
۶۰. آزادی - باب‌الله ؛ کارشناس امور نشر
۶۱. جعفری - محمدتقی ؛ حروفنگار
۶۲. جعفری موحد - عباس ؛ مصحح و مقابله‌گر
۶۳. حائری‌نژاد - اسماعیل ؛ امور اجرایی بخش پرونده علمی
۶۴. حسن‌پور - حسین ؛ کتابدار
۶۵. حسینی - سید رحیم ؛ مصحح و مقابله‌گر
۶۶. حسینیان بالی - سید ابراهیم ؛ کتابدار
۶۷. رضازاده - مهدی ؛ کتابدار
۶۸. شوپانی - رمضانعلی ؛ مدیریت کتابخانه
۶۹. گودرزی - محمد ؛ دبیر اجرایی گروه دائرةالمعارفها

۷۰. مزینانی - محمد جعفر ؛ مدیر پژوهش مرکز فرهنگ و معارف
قرآن

۷۱. موسوی عبادی - سید اسدالله ؛ رئیس اداره فناوری و فرآوری
اطلاعات